

Igor Ivašković*

Slovenska očekivanja i politički rascjepi od Prvoprosinačkoga akta do izbora za Konstituantu

Rad analizira ciljeve i taktike slovenskih političkih grupacija od Prvoprosinačkoga akta 1918. do izbora za Konstituantu u studenom 1920. Iako su na vanjskopolitičkom planu ciljevi slovenskih stranaka bili slični, a na unutarnjem su planu sve političke snage pretendirale na sudjelovanje u vlasti, proučavani period obilježili su brojni unutarstranački rascjepi. U Slovenskoj narodnoj stranci vladala je podjela na kritičare velikosrpske politike i oportuniste koji su pokušavali pripremiti poslijeizbornu koaliciju sa srpskim radikalima (Narodna radikalna stranka). Stranka je zahvaljujući ambiciji očuvanja kako statusa najjače slovenske političke opcije tako i koalicijskoga potencijala za participaciju u vlasti, *što je nudilo* bolju perspektivu za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva, ipak uspjela sačuvati organizacijsku cjelovitost. Istovremeno su se slovenski liberali, koji su za razliku od većine konzervativaca iskreno raširenih ruku dočekali Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, fragmentirali na više stranaka. Tome je doprinijelo *očekivanje* da će se na slovenskim područjima, uslijed uključivanja u južnoslavensku državu, povećati manevarski prostor za jugoslavensko-unitarističke političke snage, stoga je dio liberala krenuo u osvajanje rubnih segmenata biračkoga tijela koje je prije pripadalo konzervativcima. Prosječni slovenski birač, međutim, nije bio sklon unitarizmu te je najbolji izborni rezultat ostvarila liberalna opcija koja je u predizborno vrijeme naglašavala slovensku autonomiju. Relativno dobar rezultat postiže socijaldemokratski pol, unutar kojega također dolazi do rascjepa. Dok su se reformisti u kritikama usmjeravali direktno na slovensku političku konkurenciju, komunisti se odcjepljuju i odlučuju za radikalniji nastup prema Srbiji. Slovensku narodnu stranku kritiziraju tek implicitno, štoviše preuzimaju i dio njezina predratnoga programa i time bez većega izravnog sukoba ulaze upravo u njezino biračko tijelo.

Ključne riječi: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Slovenci, Slovenska narodna stranka, Jugoslavenska demokratska stranka, Jugoslavenska socijaldemokratska stranka, komunisti

* Igor Ivašković, Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Republika Slovenija, E-mail adresa: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

Uvod

Formiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) slovenske političke stranke našle su se u posve novim okolnostima. Prvi su put naime bile primorane djelovati izvan Austrije, a preseljenje glavnoga grada iz Beča u Beograd impliciralo je i nove potencijalne političke partnere. Tako je primjerice *Slovenec*, tada najtiražniji slovenski politički dnevnik, pokušao svoje čitateljstvo upoznati s odnosom snaga među srbijanskim političkim strankama.¹ Spajanjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS) i Kraljevine Srbije spojile su se i različite političke tradicije te pravni sustavi,² a pojedini su povjesničari već konstatali da su slovenski političari do 1918. vrlo slabo poznavali srpsku politiku i političare.³ Budući da su u Srbiji krajem 19. i početkom 20. stoljeća razvoj političke utakmice često prekidali nasilni prevrati praćeni političkim ubojstvima, razvoj državnih institucija na kakve su slovenski političari bili navikli bio je onemogućen.⁴ S druge strane, bilo bi netočno reći da su se Slovenci nalazili u stabilnijem političkom okruženju, no njihovi su politički predstavnici morali voditi računa o mnogo jačim političkim snagama unutar Austro-Ugarske Monarhije i nisu imali mogućnosti ovladavanja takvim oružanim snagama da bi potencijalna primjena sile mogla biti jedna od opcija u političkoj strategiji za poboljšanje vlastitoga položaja. Slovenci (i Hrvati) bili su dakle primorani oslanjati se u prvom redu na diplomatsko, odnosno parlamentarno djelovanje i taj su način djelovanja pokušali prenijeti u novi državni okvir.⁵ Cilj je ove studije prikazati način na koji su reagirale slovenske političke opcije u novim okolnostima, odnosno koji su bili njihovi ciljevi i dileme koje su bile uzrokom podjela unutar tri političke grupacije koje su egzistirale na slovenskim područjima do 1918. te kako se to fragmentiranje odrazilo na izborni rezultat za Ustavotvornu skupštinu u studenom 1920.

Polazišne slovenske nade i strahovi

Prvoprosinački akt kod Slovenaca nije pobudio unisonu reakciju. Znatan dio slovenske elite požurio je doduše pozdraviti čin ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom. Kad je 3. prosinca 1918. političko tijelo Slovenaca, Hrvata i Srba u Austro-Ugarskoj,

¹ *Slovenec* (Ljubljana), 7. 1. 1919., 1.

² Borut Holcman, „Erbrechts Geschichte (Slowenien – Jugoslawien) nach 1918“, *Zbornik Pravne fakultete Univerze v Mariboru* 4 (2008), br. 1: 111-119.

³ Andrej Rahten, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine* (Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2002), 101.

⁴ Latinka Perović, „Narodna radikalna stranka: utemeljenje ideologije socijalnog, nacionalnog i političkog jedinstva srpskog naroda“, u: *Proces Vojislavu Šešelju: Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*, ur. Sonja Biserko (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2009), 35-90.

⁵ Jure Gašparič, „Parlamentarna razprava v prvi Jugoslaviji“, *Prispevki za novejšo zgodovino* 54 (2014), br. 2: 63-78.

Narodno vijeće Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu, koje je nakon raskida svih odnosa s Austro-Ugarskom preuzelo vlast na južnoslavenskim područjima sada već bivše države, objavilo da je prestalo obnašati vrhovnu i suverenu vlast na području Države SHS te da „od 1. prosinca cijeli naš narod čini zajedničku slovensko-hrvatsko-srpsku državu pod regentstvom Njegova Kraljevskoga Visočanstva prijestolonasljednika Aleksandra”,⁶ i Narodna vlada iz Ljubljane u posebnoj je poruci kralju Petru i regentu Aleksandru pozdravila spajanje Države SHS i Kraljevine Srbije: „Narodna vlada SHS u Ljubljani s iskrenim oduševljenjem pozdravlja ujedinjenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca pod regentom Vašega Kraljevskog Visočanstva ... Posebno se usuđujemo izraziti zahvalnost za blagohotna i utješna obećanja o odlučnijoj obrani cjelokupnoga etnografskog teritorija SHS, posebno na našim sjevernim i zapadnim granicama ... Živio jugoslavenski Trst! Živjela jugoslavenska Gorica i Istra! Bog neka blagoslovi ujedinjenu Jugoslaviju! Bože čuvaj kralja Petra i regenta Aleksandra!”⁷ Iznimno je važno bilo spominjanje Trsta, Gorice i Istre, u čemu se očitovala nada da će upravo šira jugoslavenska država na čelu s pobjedničkom srpskom kraljevskom dinastijom uspjeti spriječiti talijanske ambicije prema tim teritorijima. Tu je nadu iskazao i Janko Brejc,⁸ predsjednik pokrajinske vlade za Sloveniju, koji je još u siječnju 1919. naglasio i očekivanje o priključenju onih dijelova Koruške koje su naseljavali Slovenci.⁹

S druge strane, politički je krah formiranjem Kraljevine SHS doživio dio slovenske katoličke političke elite koji je još bio lojalan Ivanu Šusteršiču.¹⁰ Neuspjeh u nastojanju održanja granice na Drini, prijenos težišta vlasti na Beograd te prihvaćanje srpskoga vladara za Šusteršiča je bilo ravno potpunom porazu. No, dok je on svoje nezadovoljstvo izražavao eksplicitno te je na kraju morao i pobjeći iz nove države, dio slovenskih konzervativaca odrekao se Šusteršiča, ali to ne znači da je bio zadovoljan novom državom. Primjerice, ljubljanski biskup Anton

⁶ Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1987), 198.

⁷ Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917 – 1921: Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor: Založba Obzorja, 1977), 182-183.

⁸ Politički vođa koruških Slovenaca. Dana 20. siječnja 1919. postaje predsjednik *Deželne vlade Slovenije* i na toj funkciji ostaje do 14. prosinca 1920. (više u: Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)* (Celovec; Ljubljana; Beč: Mohorjeva založba, 2002)).

⁹ „Moramo učiniti sve da ne izgubimo ni Trst, ni Goričku, ni Celovec/Klagenfurt, ni Beljak/Villach. Trst nam je posebno drag jer znamo da je naš ključ prema vanjskom svijetu. Bez Trsta bismo otupjeli, bili bismo paralizirani. Ne možemo zaobići ni Goricu, jer se ona pokazala kao najbolja obrambena točka u ovom ratu. Ove gradove ne možemo zaobići i zato što tamo živi najbolji dio našega naroda koji je oduvijek imao kontakt s vanjskim svijetom i zato nam je i potreban. Naš je tisućljetni neprijatelj ušao u ove gradove. Došao je samo zbog ishitrenih obećanja svojih prijatelja, koji su mu obećali nešto što nisu smjeli (...) Što se tiče Koruške, moramo znati da je se ne smijemo odreći ni pod koju cijenu. Danas se moraju i koruški Slovenci osloboditi. Ako ne, bit će izgubljeni za nas te ih više nikada neće mo spasiti” (*Slovenec*, 17. 1. 1919., 2).

¹⁰ Andrej Rahten, „Zadnji slovenski avstrijakant: Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča”, *Zgodovinski časopis* 53 (1999), br. 2: 195-208.

Bonaventura Jeglič od austrijskoga domoljuba i kritičara srpske politike¹¹ s početka Prvoga svjetskog rata prometnuo se do sredine 1918. u zagovornika taktike oslanjanja na Srbiju kao najboljega rješenja za Slovence,¹² a u novoj državi ubrzo je uvidio nejednak status srpskoga i ostaloga stanovništva te lošiji položaj Katoličke u odnosu na Pravoslavnu crkvu.¹³ Pored toga, ponašanje srpske vojske na terenu uzrokovalo je, među ostalim, nesklonost koruških Slovenaca novoj jugoslaven-skoj državi.¹⁴ Suparnika priključenja Slovenaca novoj državi ni među slovenskim stanovništvom, posebice u njegovu konzervativnom i ruralnom dijelu, nije bilo malo, iako se to nije moglo usporediti s nezadovoljstvom u područjima s većinski hrvatskim i/ili muslimanskim stanovništvom. Slovenci su o tome relativno malo znali jer ih slovenski časopisi o tome nisu obavještavali. Primjerice, relativno su šturo prenijeli čak i vijest o pobuni 5. prosinca u bliskom Zagrebu.¹⁵ Konzervativni *Slovenec* pisao je da su bunu digli pijani vojnici i pritom nije spominjao razloge prosvjeda civila, no ipak spominje da je toga dana vlada Narodnoga vijeća uvela preventivnu cenzuru za sve tiskovine.¹⁶ Slična se kvalifikacija „pijanih pobunjenika” mogla pročitati i u liberalnom *Slovenskom narodu*, koji tada prenosi da su se ljudi nakon toga okupili i klicali kralju Petru te novoj državi.¹⁷ Jedino je socijaldemokratski *Naprej* izrazio sumnju u navode konzervativnih i liberalnih časopisa te postavio pitanje nije li ipak nešto krivnje za krvoproliće i na novoj vlasti.¹⁸ Još su manje slovenske tiskovine pisale o sudbini crnogorskoga kralja Nikole te se nigdje nije moglo pročitati da su zagovornici neovisne Crne Gore podignuli ustanak koji je nova vlast krvavo ugušila. Slovenski su se mediji oglušili i na djelovanje srpske vojske na katoličkim te muslimanskim područjima u Bosni i Hercegovini,¹⁹ koje je uključivalo uvođenje smrtne kazne i ponašanje srpske vojske

¹¹ Anton Jeglič, *Jegličev dnevnik* (Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015), 5. 8. 1914., 594.

¹² Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 6. 12. 1918., 771.

¹³ Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 5. 12. 1919., 793.

¹⁴ Predsjednik pokrajinske vlade Janko Brejc u službenoj procjeni štete koju su lokalnom koruškom stanovništvu prouzročile vojske naveo je da je ukupna visina štete 30 milijuna tadašnjih kruna. Pritom je priznao da je omjer između štete njemačke i „naše” vojske bio 12 prema 18 milijuna kruna, što je vrlo vjerojatno bar djelomično utjecalo i na rezultat kasnijega plebiscita (Rahten, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem*, 63).

¹⁵ Mislav Gabelica, „Žrtve sukoba na Jelačićevom trgu 5. prosinca 1918.,” *Časopis za suvremenu povijest* 37 (2005), br. 2: 467-477.

¹⁶ *Slovenec*, 6. 12. 1918., 1.

¹⁷ *Slovenski narod* (Ljubljana), 6. 12. 1918., 1.

¹⁸ *Naprej* (Ljubljana), 7. 12. 1918., 1.

¹⁹ Zanimljivo je svjedočenje Ivana Meštrovića, koji je u svojim memoarima opisao izjave nekadašnjega urednika časopisa *Slovenski jug* Bože Markovića iz 1917. Prema njemu bi u poslijeratnom razdoblju na hrvatskim područjima morali bar na deset godina uvesti vojnu diktaturu, sve dok se Hrvati ne bi asimilirali i priučili državi. Još je radikalniji bio odnos prema jugoslovenstvu kod predstavnika vladajuće radikalne stranke. Meštrović tako prenosi izjavu Stojana Protića: „Kad pređe naša vojska Drinu, dat ću Turcima dvadeset i četiri sata, pa makar i četrdeset i osam, vremena da se vrate na

kao da je riječ o okupiranom, a ne oslobođenom teritoriju, te je prouzročilo nekoliko spontanih buna civilnoga stanovništva.²⁰ Unatoč tomu što su vijesti koje bi u negativnom svjetlu prikazale srpsku vojsku među Slovence stizale na kapaljku, među dijelom stanovništva ipak se pojavilo nezadovoljstvo novom vlašću, što se posljedično odrazilo i na djelovanje dijela slovenskih političara. U okviru njihove političke borbe korišten je niz pravnih instrumenata kojima se pokušavala postići veća autonomija pojedinih naroda unutar Kraljevine SHS. Pritom je bilo nužno dokazati da su južnoslavenski teritoriji iz Habsburške Monarhije u Kraljevinu SHS ušli preko Države SHS, koja je barem formalno bila jednakopravna u odnosu prema Kraljevini Srbiji. U opovrgavanju teze o pravnom kontinuitetu između Kraljevine Srbije i Kraljevine SHS važnu su ulogu imali upravo slovenski pojedinci, posebice Ivan Žolger,²¹ bivši ministar u austrijskoj vladi i ugledni diplomat koji je još za vrijeme rata tražio mogućnost pravnoga udruživanja Hrvata i Slovenaca u kontekstu dualističkoga uređenja Austro-Ugarske Monarhije.²²

Na drugoj strani, negativnih dojmova o novoj državi praktički nije bilo među slovenskim liberalima. Štoviše, s obzirom na njihovu predratnu retoriku, činilo se da su upravo oni najzadovoljniji stvaranjem nove države pod srpskim kraljem,²³ u kojoj su vidjeli državni okvir koji će im omogućiti prevagu u okviru unutar-slovenske političke utakmice. Prvi potezi novih vlasti uistinu su upućivali na to da bi slovenski liberali mogli postati njihovi miljenici. Pojedinci iz slovenskih liberalnih redova dobivali su naime privilegirane političke položaje.²⁴ Liberalna Jugoslavenska demokratska stranka (JDS) stoga je u svojim glasilima i neposredno prije Prvoprosinacškoga akta pisala o potrebi formiranja unitarne jugoslavenske države pod srpskim vodstvom: „Kad nam je pomoć Srbije bila najpotrebnija, kod nas je iznenada počela katastrofalna rasprava o tome treba li imati republiku ili monarhiju. Ova je svađa postala krajnje opasna jer je s jedne strane davala povoda našim vanjskim neprijateljima da se miješaju u naše poslove, a s druge je strane prijetila stvoriti duboki jaz između nas i Srbije. Talijanske su novine počele pisati o nejedinstvu među Jugoslavenima, o mogućnosti da se umjesto jedne jake i

pradjedovsku vjeru, a što ne bi htjelo, to posjeći, kao što smo u svoje vrijeme uradili u Srbiji” (Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje* (Zagreb: Matica hrvatska, 1993), 73).

²⁰ Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika* (Zagreb: Globus, 1988), 240-245.

²¹ Igor Ivašković, „Polemike o statusu Države i Kraljevine SHS”, *Pravni vjesnik* 36 (2020), br. 3-4: 269-288.

²² Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1971), 61-62.

²³ Igor Ivašković, „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova u Primorskoj pred Prvi svjetski rat”, *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 1: 193-217.

²⁴ Primjerice, Ivan Hribar tada dobiva mjesto poslanika Kraljevine SHS u Pragu (Stjepan Matković, *Premili Ivane: korespondencija Ivana Hribara s hrvatskom elitom* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), 12).

jedinstvene jugoslavenske države sa Srbijom na čelu stvore tri samostalne države, i to Velika Srbija, mala Hrvatska i još manja Slovenija. Ovo mišljenje talijanskih časopisa nije sasvim neutemeljeno, jer je i kod nas bilo političara koji su se izjasnili za plemensko samoodređenje, to jest da ostanemo Slovenci za sebe, Hrvati za sebe i Srbi za sebe.”²⁵ Za liberale također nije bilo spora treba li nova država biti republika ili monarhija. Štoviše, o tome je prema njima trebala u prvom redu odlučivati Srbija: „... Spor za republiku ili monarhiju prijetio je da nas posvađa sa Srbima jer smo počeli uzurpirati pravo da određujemo kakva će Srbija biti u budućnosti. Mi, koji smo u ovom ratu najmanje učinili za naše oslobođenje, htjeli smo poručiti Srbima, koji su krv prolijevali za svoju slobodu i nezavisnost godinama i godinama po raznim europskim ratištima, koji su za tu slobodu žrtvovali blagostanje i imovinu svoje bivše zemlje, da se odreknu svojega kralja i pretvore kraljevstvo u republiku. Mi, koji smo stoljećima živjeli u ropstvu, usudili smo se govoriti o slobodi onim Srbima koji su tu slobodu uživali desetljećima.”²⁶ I kod dijela liberalnih Slovenaca, slično kao kod dijela Hrvata, oblikovalo se mišljenje da Slovenci i Hrvati trebaju prihvatiti činjenicu da su u prethodnom ratu bili poraženi te shodno tome trebaju snositi i posljedice.²⁷ S druge je pak strane Srbija kao pobjednik trebala biti od velike koristi u prvom redu Slovencima i pri određivanju njihova međunarodnoga položaja i glede ekonomskoga blagostanja te borbe protiv širenja boljševizma.²⁸ Slovenski su liberali, dakle, u Srbiji vidjeli spasitelja koji će Slovencima pružiti podršku u pitanjima od vitalnoga slovenskog interesa, a s obzirom na to da su Slovenci u Gorici i Trstu bili pretežno liberalni,²⁹ za slovenske je liberale to impliciralo i važnu bitku u unutar-slovenskoj političkoj utakmici: „Danas je opasnost neizbježna, a naša bi prava dužnost bila okupiti sve naše snage u jedinstvenu, neprobojnu falangu protiv neprijateljske navale. Umjesto toga, mi se dijelimo na ‘republikance’ i ‘monarhiste’, i to u trenutku kad je samo pitanje tko nas može spasiti. Ako je to u ovom slučaju Srbija i nitko drugi,

²⁵ *Domovina* (Ljubljana), 29. 11. 1918., 1.

²⁶ *Domovina*, 29. 11. 1918., 1.

²⁷ Jedan od eksplicitnijih primjera obrane te teze jest onaj Mate Drinkovića: „Mi ne osnivamo ni Velike Srbije, ni Velike Hrvatske, ni Velike Slovenije, nego veliku, jaku i moćnu jugoslavensku državu. Moramo ipak glasno priznati, da je srpska kraljevina izašla u ovome ratu pobjednicom, a mi (Hrvati) da smo pobijedjeni. Razum i poštenje nalaže svakom patriotu, da u ovim velikim momentima istupi za narodno i državno jedinstvo” (Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914-1919* (Zagreb: Matica hrvatska, 1920), 277).

²⁸ „... Ujedinjenje sa Srbijom za nas je od najveće važnosti. Budući da smo se sada pridružili Srbiji, imamo zastupnika kod Antante i Amerike koji je svuda priznat i koji će također moći raditi za što povoljnije određivanje naših državnih granica prema Italiji i njemačkoj Austriji te Ugarskoj. Pomoću Srbije moći će se popraviti ekonomska situacija, otkloniti posljedice koje su pogodile poraženu zemlju, poboljšati naše financije te osigurati svakodnevnu hranu i druge potrepštine. Srbija je jedina u stanju održati mir i red te osigurati da se ne razviju boljševičke prilike kao što se događa drugdje” (*Domovina*, 29. 11. 1918., 1).

²⁹ Ivašković, „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova”.

onda je jasno kao na dlanu. I ako je ta Srbija danas monarhistička, onda će nas spasiti monarhistička Srbija.”³⁰

Socijaldemokrati u ulozi vječne opozicije, koja se u austrijskom političkom okviru nijednom nije uspjela probiti u parlament, zadržali su nešto oštriji stav prema novoj vlasti. U vrijeme spajanja Države SHS i Kraljevine Srbije optuživali su srpsku vladu da poznaje detalje Londonskoga pakta, no da ih drži za sebe: „srpska vlada zna više o tim stvarima. ... Sva naša politika luta u mraku jer mi ne poznamo te ugovore: ne znamo što Krfski sporazum predviđa za dio jugoslavenskoga naroda koji je živio u Austriji, (...) ne znamo što predviđa Londonski ugovor u pogledu talijanskih aspiracija na naš teritorij! Želimo jasnoću u ovim pitanjima! Ne trebaju nam nikakve diplomatske i političke tajne, barem kad je naša koža u pitanju! Na kraju krajeva, mi (...) Slovenci smo još uvijek ljudi koji, iako smo bili prisiljeni boriti se protiv naše braće iz Srbije, imamo pravo izraziti svoje zahtjeve i želje u pogledu naše zajedničke jugoslavenske budućnosti!”³¹ Ipak, i socijaldemokrati već sljedećega dana s nadom prenose odgovor regenta Aleksandra na sadržaj spomenice Narodnoga vijeća, u kojoj se posebno naglašava važnost vraćanja slovenskoga i hrvatskoga teritorija koji je pod talijanskom upravom te se odbacuju odredbe Londonskoga pakta. Aleksandar naime obećava da će prvi zadatak biti uređenje „granica tako da budu u skladu s etnografskim granicama cjelokupnoga našeg naroda.”³²

Na temelju navedenog može se zaključiti da se znatan dio slovenskih političara, iako doživljaj nove države nije bio pozitivan u svim segmentima slovenske politike, pokušao uključiti u nove državne strukture, pokazujući pozitivan odnos prema Srbiji da bi osigurao povoljnije polazište za rješavanje vitalnih slovenskih interesa u procesima razgraničenja s Talijanima i Austrijancima. Upravo su to kao temeljni cilj unisono naglašavale sve slovenske političke stranke, koje su pritom pozivale nove vlasti da nipošto ne dopuste primjenu Londonskoga pakta.³³

Dvostruka igra slovenskih konzervativaca

Lomovi u najvećoj slovenskoj političkoj opciji počeli su prije Prvoga svjetskog rata, a njegov je ishod samo ubrzao uspon Antona Korošca, odnosno politički pad Ivana Šusteršiča, koji se za razliku od svojega stranačkoga konkurenta do

³⁰ *Slovenski narod*, 6. 12. 1918., 1.

³¹ *Naprej*, 2. 12. 1918., 1.

³² *Naprej*, 3. 12. 1918., 1.

³³ Aleksandra Gačić, „Slovenci v Jugoslovanskem odboru in Londonski memorandum”, *Acta Histriae* 25 (2017), br. 4: 1051-1070; Uroš Lipušček, *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012).

samoga kraja lojalno držao Habsburgovaca i Austrije.³⁴ No, kraj rata i formiranje nove države nisu značili i kraj razdoblja unutarstranačkih dvoumica. Egzemplaran primjer nesnalaženja dijela slovenskih konzervativaca i njihova lutanja u traženju temeljnih političkih odrednica dnevnički su zapisi ljubljanskoga biskupa Antona Jegliča. U srpnju 1920. priznaje naime da je dugo mislio da je za Slovence opstanak Austrije najbolje rješenje te da se zauzimao za formiranje Jugoslavije unutar Austro-Ugarske Monarhije, odnosno za trijalističku ideju s granicom na rijeci Drini. No, godinu i pol nakon formiranja Kraljevine SHS zapisuje da su ratne okolnosti potpuno preokrenule njegove stavove te da za Slovence nova država nije ispala nesretno rješenje.³⁵ Štoviše, njegov zaokret prema srpskoj viziji jugoslavenstva u vrijeme neposredno pred izbore za Konstituantu oslikava misao da je upravo Radićeva seljačka stranka (Hrvatska pučka seljačka stranka – HPSS) najopasnija te da bi njezin dobar rezultat na predstojećim izborima mogao dovesti do hrvatskoga bojkota Skupštine, čak i do krvoprolića.³⁶ To je prije svega bio stav Antona Korošca, koji je u to vrijeme imao najviše utjecaja na oblikovanje biskupova mišljenja, što se može zaključiti iz analize objava mariborske *Straže*, časopisa pod snažnim utjecajem prvoga čovjeka Slovenske narodne stranke (*Slovenska ljudska stranka* – SLS), koji je najžešće iskazivao proturadićevske stavove. Približavanje srpskim strankama preko promoviranja unitarne jugoslavenske ideje bilo je primjetno u čitavoj 1920. godini. Pritom je uredništvo toga časopisa često koristilo pan(jugo)slavensku retoriku koja je prije Prvoga svjetskog rata bila prisutna kod SLS-ovih najvećih političkih konkurenata – slovenskih liberala. *Straža* je svoju obranu unitarno uređene države u ožujku 1920. započela sljedećim navodom: „Mi, Jugoslaveni, jedan smo narod. Kad su naši pradjedovi zauzeli svoju današnju domovinu od Tilmenta u Veneciji do Crnoga i Egejskoga mora, među njima nije bilo etničke razlike. Već su tada postojala različita narječja, ali (...) nije bilo oštih granica između jednoga narječja i drugog. Ni danas nema takvih granica. Nitko ne može reći gdje prestaje slovenski jezik, a počinje hrvatski ili srpski. Isto tako, nije moguće povući granicu između srpskoga i makedonskih narječja i između njih te bugarskoga. Jezično gledano, mi, Južni Slaveni, jednako smo ili čak i više jedan narod nego što su to Nijemci, koji se također dijele po narječjima.”³⁷ *Straža* je dakle integralno kulturno jugoslavenstvo povezivala s

³⁴ Krekovu je konačnu pobjedu u unutarstranačkoj utakmici za vlast 30. rujna 1916. naznačio i ljubljanski biskup, koji je tada povukao podršku Šusteršiču, što je u svojem dnevniku obrazložio upravo Šusteršičevim manjkom potencijala za stvaranje sveslovenskoga jedinstva. Jeglič prije svega nije bio zadovoljan nemogućnošću Šusteršiča da pronađe zajednički jezik s liberalima, njegovim negativnim utjecajem na uredničku politiku *Slovenca*, gubitkom utjecaja kod drugih Slavena te posljedično i sve manjim utjecajem kod austrijske vlade (Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 30. 9. 1916., 678; 1. 7. 1917., 711; 15. 7. 1917., 713; 28. 5. 1917., 708).

³⁵ Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 14. 7. 1920., 808.

³⁶ Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 3. 11. 1920., 817.

³⁷ *Straža* (Maribor), 8. 3. 1920., 1.

teritorijalno integralnim jugoslavenkim konceptom u koji je pribrajala i Bugare. No, budući da se srpsko jugoslavenstvo temeljilo na dvije pretpostavke – isključivanju Bugara iz zamišljene jugoslavske države i srpskom vodstvu koje se imalo odražavati preko vladavine srpskoga kralja i političko-upravnoga centra u Srbiji³⁸ – u Korošćevu časopisu Bugari s približavanjem izbora sve češće bivaju izostavljeni, a u drugoj polovini godine kao o „Jugoslavenima” pisalo se samo još o Srbima, Hrvatima i Slovencima: „Ako ispovijedamo narodno jedinstvo, to znači: Svi su Jugoslaveni zapravo jedan narod, makar su ih povijest i kultura podijelile. Imena: Slovenac, Hrvat, Srbin nisu plemenska, nego samo politička i znače samo političke tvorevine u kojima su do sada živjeli neki Jugoslaveni. No mi stojimo i na stajalištu jedne zemlje. To znači: želimo da svi Jugoslaveni, koliko je moguće okupiti raspršene dijelove, sačinjavaju jednu političku jedinicu koja mora biti sama po sebi potpuno samostalna i jedinstvena. Narodno jedinstvo je stvar činjenice, a ne volje. Mi jesmo jedan narod, priznali to ili ne ... Državno jedinstvo je stvar volje, jer o volji ljudi ovisi u kojim državama žele živjeti. ... Želimo imati zajedničku državu jer znamo da je to prirodni uvjet našega opstanka. ... Ali mi ne želimo samo jednu nego i jedinstvenu državu, odnosno ne želimo da ova država bude nekakva federacija više država. Za naše je velike zadaće potrebno da naše snage budu što koncentriranije. Samo će se tako moći uistinu raditi na velikopoteznoj ne samo europskoj, nego možda poslije i globalnoj politici. Razlog protiv federalizacije jest i taj što se takvom podjelom ne bi moglo raditi na velikoj željezničkoj, carinskoj, trgovačkoj, socijalnoj, agrarnoj politici itd. Nadalje, vidimo da samo mali ekstremni reakcionarni elementi i pojedine ekstremne socijalističke ideološke frakcije imaju federalizaciju u svojem programu. ... prije svega ne smije zavladatai nekakav federalizam plemena: Slovenaca, Srba i Hrvata, jer takvih plemena u stvarnosti nema.”³⁹ Iz navedenoga je moguće primijetiti više elemenata Korošćeve tadašnje strategije. U prvom se redu zalagao protiv federalizacije, što je bilo u skladu s političkim odrednicama Narodne radikalne stranke

³⁸ Igor Ivašković, „The Vidovdan Constitution and the Alternative Constitutional Strategies”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68 (2018), br. 3-4: 525-551 (529).

³⁹ *Straža*, 8. 3. 1920., 1-2.

(NRS)⁴⁰ i Pribičevićeve Demokratske stranke (DS).⁴¹ Posebice je zanimljivo da je borbu protiv federalizacije branio unitarističkim tezama te se u skladu s tim borio protiv podjele po narodnom načelu. Štoviše, indikativno je kako je *Straža* naglašavala da dotadašnje granice između pokrajina ionako nisu bile u skladu s narodnim načelom. U tom se kontekstu uredništvo časopisa koristilo poznatom velikosrpskom tezom prema kojoj se, ako bi već trebalo podijeliti državu na takozvana plemena, Hrvati reduciraju na čakavsko područje. Implicitno se tu može iščitati nada pisca da bi se pomoću udovoljavanja velikosrpskim aspiracijama radikalna slovenska područja mogla čak i proširiti prema istoku, što bi trebalo biti upozorenje hrvatskim strankama da ne ustraju na narodnom načelu: „Kad bismo iz Hrvatske uzeli sve što govori kajkavski, a Srbi da uzmu štokavsko i pravoslavno, od Hrvata ne bi ostalo gotovo ništa. Ali mi ne želimo takvu vrstu plemenskih borbi, jer ta plemena zapravo ne postoje. To su samo političke tvorevine koje nemaju pravo na postojanje u jedinstvenoj zemlji, kao ni naši krajevi, turski pašaluci ili sandžaci ili crnogorske nahije. Zemlju treba iznova administrativno podijeliti prema novim modernim načelima, tako da narod ima što širu samoupravu i da se centralizira samo ono što je potrebno za razvitak našega jedinstvenog naroda i države.”⁴² *Straža* dakle brani ideju crtanja novih, „modernih” administrativnih granica i nakon toga što širu decentralizaciju. U tom se pogledu SLS udaljava od politike DS-a te se potpuno pokušava podrediti strategiji NRS-a.

⁴⁰ Stranka je bila privržena velikosrpskoj ideji i nije se slagala s izostavljanjem koncepta povijesnoga prava na državu. No, u tom su okviru stranački čelnici NRS-a smatrali da hrvatsko državno pravo nije položilo „povijesni ispit”, pa se Kraljevina SHS prema njima trebala temeljiti samo na tradiciji srpske države. Mišljenje je unutar NRS-a također bilo da nije bilo potrebe za stvaranjem hibridne jugoslavenske nacije jer bi Hrvati i Slovenci s vremenom trebali usvojiti ključne elemente srpske kulture. Slijedom toga, politička strategija NRS-a uključivala je ideju jake središnje državne uprave, ali nije potpuno isključila postojanje određenih samoupravnih elemenata. Potonji su pak trebali podrazumijevati i potrebu za mijenjanjem povijesnih granica, što je zapravo značilo redukciju hrvatske jedinice prema lingvističkoj teoriji Teodora Pavlovića i Vuka Karadžića te njihovoj postavci da Hrvati žive samo na području čakavskoga narječja. Program NRS-a promicao je ideju političke centralizacije i upravne decentralizacije koja bi omogućila koncentraciju političke moći u Beogradu, dok bi administrativnu autonomiju dobile srpske enklave u većinski hrvatskim područjima. U skladu s tim, prijedlog unutarnjega teritorijalnog razgraničenja prema NRS-u predviđao je ukidanje povijesnih granica, što bi pridonijelo stvaranju srpske većine u dalmatinskom zaleđu. Stojan Protić, primjerice, predlagao je i spajanje Hercegovine i Crne Gore, čime bi Hrvati u zapadnoj Hercegovini postali manjina. Slični motivi stajali su tada i iza prijedloga spajanja Bačke te Srijema (Perović, „Narodna radikalna stranka”, 162-163).

⁴¹ DS je za razliku od NRS-a predstavljao političku opciju koja je pokušala ignorirati, odnosno što prije izbrisati kulturne razlike između Slovenaca, Hrvata i Srba te je samim time bio ideološki mnogo bliži stavovima unitarističkih slovenskih liberala, koji su i aktivno participirali u njegovu formiranju. Južnoslavensku je državu DS vidio kao idealnu priliku za ostvarenje ideje nedjeljive jugoslavenske nacije. No, kako je pokazao povijesni razvoj, ta je politička grupacija svoj program temeljila više na srpskoj nacionalnoj ideologiji nego na nekoj vrsti panslavizma, što će se poslije pokazati jednim od elemenata razdora u stranci.

⁴² *Straža*, 8. 3. 1920., 1-2.

Takvo što bilo je nezamislivo čuti od slovenskih konzervativnih glasila u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije i očito je odražavalo taktiku Korošćeva kruga kako se približiti vlastima u Beogradu te se u vrijeme državne tranzicije izboriti za što bolji politički položaj.

U SLS-u je ipak postojala i druga struja. Predvodio ju je tajnik stranke Fran Kulovec, koji je i u vrijeme najsnažnijih izljeva prosrpskih stavova Korošca i Brejca naglašavao nužnost republikanskoga uređenja države te je upravo radi toga zagovarao suradnju s Radićem, kojega su Korošec te pod njegovim utjecajem i ljubljanski biskup Jeglič tada bili prezirali.⁴³ Kulovec, dakako, nije bio sam. Štoviše, njegova je kršćansko-socijalna opcija bila dovoljno jaka da je izdavala svoje dnevno glasilo, *Večerni list*, te je uspijevala bar donekle spriječiti Korošćevu prevlast u glavnom stranačkom listu, *Slovencu*. Pod utjecajem te struje do 1921. i sam biskup Jeglič donekle mijenja mišljenje, čemu je doprinijela i politika Beograda koju je biskup imao prilike iskusiti na vlastitoj koži. Približavanjem izbora za Konstituantu počeo se naime povećavati pritisak na slovenske katoličke krugove te su u tom okviru unitaristi i centralisti čak i ljubljanskoga biskupa optuživali za suradnju s Radićevom strankom, čime je navodno poticao nasilan otpor novoj državi.⁴⁴ U tom su okviru u javnost bile puštene glasine da SLS predvođen ljubljanskim biskupom želi odcijepiti Sloveniju od Kraljevine SHS te ju priključiti talijanskom kraljevstvu, čime bi se svi Slovenci našli u istoj državi.⁴⁵ To, naravno, nije imalo stvarne osnove. Štoviše, Jeglič se najviše bojavao upravo talijanske aneksije još većega dijela slovenskoga teritorija te je bio nesklon Radićevim idejama i njegovu, prema biskupovu mišljenju, pretjerano revolucionarnu načinu političkoga djelovanja. Neosnovane optužbe, prema biskupovim zapisima, bile su djelo srpskih krugova s ciljem difamiranja SLS-a pred izbore za Konstituantu. Unatoč tome, Korošec i u to vrijeme pokušava braniti položaj SLS-a tako da još snažnije naglašava monarhističke stavove: „Ja sam monarhist, a i svaki mi republikanski nastrojen domoljub mora priznati da mi još nismo spremni za republiku. Da nam je Radić, Pribičević ili Protić predsjednik, naša bi država već bila izgorjela u najsurovijem građanskom ratu, bila bi odavno razbijena.”⁴⁶ Korošec je dakle pored monarhističkih stavova jasno imenovao i svoje političke suparnike, koji su zapravo bili konkurenti Nikole Pašića, čime je srpske radikale implicitno označavao kao najpoželjnije partnere. Uskoro se to pretvorilo i u eksplicitno nuđenje političkoga savezništva: „Naša će stranka morati gledati na koga se osloniti, a bez

⁴³ Rahten, „Nekaj dodatnih pripomb”, 124.

⁴⁴ Te optužbe nisu bile benigne jer su, primjerice, bile i službeno potvrđene dopisom hrvatskoga bana Matka Laginje Komandi IV. armijske oblasti u Zagrebu u kojem je pisalo: „U klerikalnoj stranci postoji jaka struja za kidanje svih veza s Beogradom, a ta struja potječe od biskupa Jegliča s kojim je u vezi i buduće povlačenje njihovih ljudi iz javne politike koja održava veze s Beogradom” (Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 9. 11. 1920., 818).

⁴⁵ Jeglič, *Jegličev dnevnik*, 20. 11. 1920., 819.

⁴⁶ *Slovenec*, 2. 10. 1920., 1.

sumnje morat će se osloniti na radikale jer su nam oni kao predstavnici srpskoga seljaštva najbliži. ... Nije bitan samo lijep program, prije svega se radi o političkim snagama, a njih moramo tražiti u kontaktima sa srodnim strankama, prije svega srpskim radikalima. Za nas nema druge političke taktike. ... Mi ćemo se, dakle, bez sumnje često susretati s preustrojenom srpskom radikalnom strankom u skupštini i nadamo se da ćemo naići na prijateljski sluh za naše ciljeve.⁴⁷ Takav je stav, uz nastupe drugih istaknutih funkcionara iz redova SLS-a, poput Janka Brejca,⁴⁸ pojedine povjesničare doveo do zaključka da su i slovenski katolički narodnjaci prihvatili unitarističku doktrinu Beograda.⁴⁹ To je, uzimajući u obzir samo izjave Korošca i „njegove” *Straže*, točno. No, takvi su stavovi ipak uspjeli poljuljati Koroščev položaj u vlastitoj stranci. Nakratko se čak činilo da će ga kolaboracija sa srpskim dvorom dovesti u položaj istovjetan onom Ivana Šusteršiča pred kraj Austro-Ugarske Monarhije zbog njegove (pre)snažne lojalnosti habsburškoj dinastiji. Kršćansko-socijalno krilo SLS-a nije se pak libilo u *Večernom listu* izravno suprotstaviti Koroščevim stavovima: „Prije nekoliko je dana dr. Korošec u Mariboru iznio neke uvodne misli za predizbornu kampanju u Ustavotvornoj skupštini. Moramo naglasiti da te misli vodilje nisu izborni poziv u ime cijele stranke, već su to misli političara koji je iznio neke od stvari koje će imati važnu ulogu na izborima. Stav stranke iznijet će se u izbornom pozivu. ... U Ustavotvornoj skupštini moraju se sva tri jugoslavenska plemena pošteno pogledati u oči i konačno sporazumjeti o svojim pravima i dužnostima u novoj zajedničkoj domovini. Ovdje se mora jednom zauvijek utvrditi i zajamčiti da smo sva tri brata: Slovenci, Hrvati i Srbi, u kući svojih otaca, na svojoj zemlji, u svojoj državi u svemu i potpuno jednakopravni. ... Drugo, potrebno je da sva tri brata međusobno odrede vlastiti djelokrug u svojem neposrednom domu. Mi smo braća, jednakopravni u svemu i s jednakim obvezama, ali svaki od nas ima svoju obitelj sa svojim posebnim potrebama i mogućnostima. Svaki od nas ima i svoj poseban dom i imanje... Nema nikakva smisla da sada sve te domove i njihove članove pomiješamo te tražimo da se svaki Slovenac u Beogradu i Zagrebu osjeća kao kod kuće ... To je apsurd i takvo što može zahtijevati samo intelektualac bez korijena i liberalni demokrat te okorjeli centralist... Jasno je i to da svaki od tri brata mora biti gospodar u svojoj kući do jasne granice kako bi mogao upravljati svojom obitelji i brinuti se za njezine neposredne potrebe, koje on sam najbolje poznaje. Uzajamno se sva braća moraju brinuti za sigurnost vanjskih granica, za promet, za novac, za trgovinu s inozemstvom; općenito, sva tri brata djeluju kao jedno u svemu što se neposredno tiče cjeline i kad su u pitanju odnosi s vanjskim svijetom. Svaki pametan čovjek mora priznati da će samo na temelju takva unutarnjega uređenja, koje mi zovemo pokrajinskom autonomijom, vladati

⁴⁷ *Straža*, 4. 10. 1920., 1.

⁴⁸ Rahten, „Nekaj dodatnih pripomb”, 125-127.

⁴⁹ Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 324.

u našoj zemlji red i mir te će se ona moći uspješno razvijati.”⁵⁰ Opozicijska struja u SLS-u nije se dakle suzdržavala iznositi unutarstranačke podjele u javnost te se na ideološkom polju snažno suprotstavljala formiranju kulturno integralne južnoslavenske države. Srbi, Hrvati i Slovenci prema tom su tumačenju „braća”, dakle srodni narodi, koji ipak nisu mogli postati jedno „tijelo”, niti bi ih na to trebalo prisiljavati novim administrativnim granicama.

Frakcionaštvo liberala

Slovenski su liberali barem naizgled kohezivnije dočekali novu državu. U njihovu je neskrivenom srbofilstvu navodno i sam Aleksandar Karađorđević vidio pouzdanoga partnera s kojim bi mogao započeti projekt stvaranja snažne parlamentarne grupacije koja bi bila konkurent srpskim radikalima i, još važnije, koja bi svojom unitarističkom doktrinom omogućila bržu stabilizaciju nove države, jer bi za razliku od NRS-a imala uporišta i u zapadnim dijelovima Kraljevine SHS.⁵¹ Glavnina slovenskih liberala uistinu se i uključila u JDS pod vodstvom Alberta Kramera te se brzo povezala sa Svetozarom Pribičevićem radi osnivanja svedržavne Jugoslavenske demokratske stranke, što je učinjeno u veljači 1919. Je li Aleksandar Karađorđević neposredno djelovao radi stvaranja svedržavne unitarističke stranke manje je bitno od činjenice da mu je politički kurs te opcije svakako najviše odgovarao. Dio slovenskih liberala koji se uključuje u demokrate ustraje na centralističkom i jugoslavensko-unitarističkom kursu. Pritom se ni Kramer ni ljubljanski gradonačelnik Ivan Tavčar nisu libili naglašavati da bi se Slovenci morali odreći slovenstva na ime jugoslovenstva. Štoviše, zahtjevima slovenskih konzervativaca i socijaldemokrata za formiranje slovenske skupštine koja bi, jednako kao Hrvatski sabor za hrvatska područja, trebala biti zakonodavno tijelo za slovenski teritorij, slovenski su se liberali u svojem časopisu *Slovenski narod* snažno suprotstavili: „... mi, Slovenci, želimo imati svoju jugoslavensku državu, želimo da ova država izraste iz istih zdravih korijena iz kojih je nastala prethodna mala zemlja naše braće Srba, koji su prolili obilje dragocjene krvi, od koje nijedna kap nije natopila bojno polje, a da to nije učinila i za nas. Želimo da srpski narod, kao što je imao prvo mjesto u borbama, ima takav utjecaj i u osnivanju naše države. Srpski duh mora nas sve nadahnjivati ako želimo da se Jugoslavija ne raspadne na razne kutove i kutiće koji će svatko vući na svoju stranu, tako da bismo uskoro imali i državno tijelo na kojem bi svaki ud radio protiv drugoga uda.”⁵² Pored unitarizma, za taj je dio liberala i dalje bilo neupitno tko bi trebao stajati na čelu države i kakav bi tip vladavine ona trebala imati. Kramer je već uoči formiranja svedržavnoga JDS-a objavio: „Duboko sam uvjeren da ova

⁵⁰ *Večerni list* (Ljubljana), 5. 10. 1920., 1.

⁵¹ Jurij Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva* (Ljubljana: Modrijan, 1996), 147.

⁵² *Slovenski narod*, 7. 7. 1919., 1.

zemlja mora biti monarhija i da joj na čelu mora stajati dinastija čiji se poglavar prije mnogo godina borio u Bosni kao revolucionar za nacionalna prava i koji je oko sebe za nacionalnu borbu okupio srpske junake koji su mu vjerno služili. Izabrali smo monarhiju iz dubokoga uvjerenja da je to jedina mogućnost za mirnu i brzu konsolidaciju našega naroda. ... Prva vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca izborila je centralistički oblik države. Duboko sam uvjeren da je unutarnja konsolidacija naše nacije i njezinih nacionalnih interesa moguća samo ako se umjetno složeni konglomerati, koji su činili našu kraljevinu, uistinu ujedine. Zato ćemo Konstituenti predložiti ustav utemeljen na državnom centralizmu. ... Za nekoliko ćemo mjeseci biti pred izborima za Konstituantu. Trebali bi biti izabrani svi oni koji žele da se državom upravlja jedinstveno centralistički na temelju narodne slobode i samouprave. Moramo se boriti protiv svega što je protiv nacionalnoga interesa, što nas dijeli i što potiče separatizam. Ako će većina naroda biti zastupljena u našoj Ustavotvornoj skupštini i ako je kamen temeljac narodnoga uređenja položen voljom naroda, onda će Ustavotvorna skupština biti izraz narodne volje i jamstvo sretne budućnosti. Ako pogledamo povijest i ako dopustimo da se u narodu pojave federalistički i separatistički elementi i ako se ne ujedini u čvrstu četvrt protiv neprijatelja države, bojim se da će naša Konstituenta imati mnogo problema koji nisu ni potrebni ni korisni.”⁵³ Za Kramera je dakle svaki oblik federalizma već bio separatizam. Stranka doduše nije nastupala protiv upravne decentralizacije, ali je istovremeno naglašavala nužnost što veće političke centralizacije radi postizanja nacionalnoga jedinstva i državne stabilnosti. Položaj Slovenaca i Hrvata prema tom stajalištu nije trebalo politički-pravno nikako odmicati od Srbije jer: „Bez Srbije mi, Slovenci, bili bismo jednako kao i Hrvati kao dijete bez majke.”⁵⁴ Iz stranačkoga se usmjerenja može lako iščitati pristanak na srpski koncept južnoslavenske države, što je značilo okupljanje Južnih Slavena oko Srbije, no istovremeno i isključivanje Bugarske iz te države. To je bilo implicitno vidljivo u tretmanu Bugara u stranačkim deklaracijama. U srpnju 1919., primjerice, JDS zahtijeva da „Njemačka, njemačka Austrija, Mađari, Bugari i Turci isplate Srbiji, koja je toliko učinila za pobjedu Antante, svu ratnu štetu i troškove svih vrsta”.⁵⁵ Stranka je jasno zastupala i tezu o potrebi širenja nekadašnjega srbijanskoga ustavnog sustava na ostala područja Kraljevine SHS: „Stajali smo i stojimo na stavu da moramo podržati svaku akciju koja teži sprečavanju cijepanja naroda. ... Danas je nacionalnost istovjetna s državnošću. U cijeloj zemlji postoji samo jedan narod. Težimo tome da nema individualnih razlika između Srba, Hrvata i Slovenaca. ... Što se tiče ustavnoga uređenja, mi smo u tom pogledu zauzeli stav da ne stvaramo probleme našim srpskim državljanima,

⁵³ *Slovenski narod*, 19. 2. 1919., 1.

⁵⁴ *Slovenski narod*, 7. 2. 1919., 1.

⁵⁵ *Slovenski narod*, 7. 7. 1919., 2.

koji stoje na stanovištu da se srpski sustav proširi i na naše pokrajine.”⁵⁶ Time su slovenski liberali stekli naklonost demokrata na državnoj razini, čime su osnažili svoj položaj i u okviru unutarlovske političke utakmice s SLS-om. Štoviše, na području prosvjete JDS je uspio uvesti modifikacije kojima je slovenske škole usmjerio k vođenju „kulturno i duhovno” unitarističke politike.⁵⁷

No, iako je veći dio slovenskih liberala još od Drugoga balkanskog rata bio na poziciji prema kojoj je Srbija bila Pijemont jugoslavenstva te se u skladu s tim u većini javnih istupa ispuštalo Bugare, dio te političke grupacije ipak je sačuvao panslavistički sentiment, koji se s vremena na vrijeme manifestirao kao želja za formiranjem teritorijalno integralne južnoslovske države. To je, primjerice, bilo vidljivo i u razdoblju neposredno prije Prvoprosinačkoga akta, kad su se dopisnici slovenskih liberalnih časopisa nadmetali tko će napisati ljepši članak o Srbiji i dinastiji Karađorđević: „Danas u nama mora biti svijest da želimo postati jedinstvena zemlja od Soče do Egejskoga mora, želimo postati jedna nerazdvojna država s Kraljevinom Srpskom, koja je u svjetskom ratu toliku krv prolila, i želimo stupiti s državama Antante u onaj odnos ljubavi i prijateljstva koji i danas veže Kraljevinu Srbiju s tim zemljama. Ukratko rečeno, već danas osjećamo da bi svaka, pa i najmanja granica bila štetna! Mi želimo biti cjelina od Ljubljane pa do Soluna! Na taj ćemo način doći do onih veza s Antantom koje trebamo ako želimo Jugoslaviju spasiti. Te su nam veze potrebne ako želimo riješiti i sudbonosno financijsko pitanje. Posvuda na tom polju do rješenja se može doći samo putovima koji vode kroz Beograd. Prvo što od srca želimo jest naime da srpske čete okupiraju cijeli teritorij koji spada pod Narodnu vladu u Ljubljani. Ta okupacija, koja treba sezati i na Korušku, početak je utvrđivanja odnosa i Narodnom vijeću savjetujemo da ju s najvećom energijom isposluje kod vodstva srpske armije. Tu se ne smije nijedan sat više kasniti!”⁵⁸ Intimno se to nije izgubilo ni formiranjem Kraljevine SHS, što potvrđuje Ivan Hribar, bivši ljubljanski gradonačelnik koji je zbog svojih prosrpskih stavova bio uvijek rado viđen gost srpskih političara, koji Stojanu Protiću za vrijeme njegova predsjedanja vladom Kraljevine SHS iznosi prijedlog pridruživanja Bugarske Kraljevini SHS, što utemeljuje sljedećim argumentima: „Činilo mi se to naime krajnje povoljnim psihološkim trenutkom i rekao sam da tu okolnost treba iskoristiti jer se – ako zakasnimo – neće više ponoviti. Bugarska je bila pobijedena te je krvarila iz stotinu rana. Zločinci, koji su ju bili upleli u rat protiv nas i naših saveznika, morali su pred narodnim nezadovoljstvom pobjeći u inozemstvo. Na vlasti su bili oni poštteni slavenofili koji su bili savjetovali neka u rat uđe na strani Antante ili da ostane strogo neutralna. Koburška je dinastija kod Antante zbog izdaje kralja Ferdinanda bila do krajnosti omražena; bugarski je narod bio potučen te je sa strahom očekivao ono ‘vae

⁵⁶ *Slovenski narod*, 8. 7. 1919., 2.

⁵⁷ Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva*, 141-143.

⁵⁸ *Slovenski narod*, 9. 11. 1918., 1.

victis!' (jao pobijedenima!) koje je trebalo uslijediti. Došao je do spoznaje da je, zaveden od svoje dinastije i onih političara koji su bili slijepo oruđe u njezinim rukama, griješio protiv slavenstva. Kajao se te je pogledavao prema – milosti. Pritom je vidio kako je susjedna Srbija pod svojom narodnom dinastijom, koja je znala računati s narodnim osjećajima, izašla kao pobjednik iz ratnoga vihora bez presedana koji je Bugarima donio takvo poniženje. Uz te je okolnosti bilo gotovo sigurno da bi se bugarski narod za cijenu svojega oslobođenja ratne odštete i reparacija, što smo mu mi mogli ponuditi (...), odlučio za ujedinjenje s nama, koji bismo mu bili u zajednici vrlo vjerojatno ponudili takav položaj kao što su ga imali Hrvati u Ugarskoj i kakav su si u svojim borbama s državnom upravom htjeli izboriti Česi u Austriji. Da nam se sami Bugari približe, nakon svega što se dogodilo, nisu imali hrabrosti; no moglo se očekivati da bi bili smatrali kao svoje odrješenje ako bismo im se mi približili te im ponudili prijateljsku desnicu.”⁵⁹ Hribar je u tu svrhu čak planirao posjet Sofiji u prosincu 1918., no od toga ga je odgovorio Protić argumentom da Bugarska mora biti kažnjena za svoje sudjelovanje u ratu. U svojim je sjećanjima slovenski političar takav stav srpskoga državnika objasnio njegovom jednostranošću i uskogrudnošću, no ne i dijelom velikosrpske strategije. Hribar je ipak taj trenutak pravilno ocijenio kao kobno propuštenu priliku kojom se moglo osigurati položaj Jugoslavije te spriječiti kasniji atentat na kralja Aleksandra. U tom kontekstu treba istaknuti da je Hribar već prije toga Nikoli Pašiću povodom savjeta o potrebi za pojačanom prisutnošću srpske književnosti u hrvatskim i slovenskim školama – da bi „Hrvati i Slovenci preuzeli iz njih duh koji je napajao srpski narod u borbi za krst časni i slobodu zlatnu”⁶⁰ – savjetovao i uvođenje „srpsko-hrvatskoga” jezika u slovenske škole. No, pritom je tražio i uvođenje slovenskoga jezika u srpske i hrvatske škole. Hribar je dakle zagovarao jednakopravnost na jezičnom polju, iako je razlike među južnoslavenskim jezicima, kao i većina slovenskih liberala, koji su se razilazili samo glede pitanja treba li te razlike ukloniti odmah ili pak to prepustiti „prirodnom” razvoju,⁶¹ smatrao nesretnom okolnošću. Kulturno stapanje u jednu jugoslavensku cjelinu za Hribara nije impliciralo samo jednosmjerno širenje srpskih kulturnih elemenata na druge Južne Slavene, nego je taj proces uključivao i reciprocitet, što je zapravo značilo očekivanje da će i Srbi prihvatiti dio kulture zapadnih, odnosno katoličkih Južnih Slavena.

Unatoč zadovoljstvu većine slovenskih liberala stvaranjem nove jugoslavenske države, već 1919. dolazi do rascjepa i na tom političkom polju. Štoviše, za razliku od podjele koja je tinjala unutar SLS-a, među liberalima su se formirale dvije nove stranke: Samostalna seljačka stranka (*Samostojna kmetijska stranka* – SKS) i Narodno socijalistička stranka (*Narodno socialistična stranka* – NSS). NSS, za

⁵⁹ Ivan Hribar, *Moji spomini*, II. del (Ljubljana: Slovenska matica, 1984), 375-376.

⁶⁰ Hribar, *Moji spomini*, II, 364.

⁶¹ Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva*, 151-153.

razliku od SKS-a, nije nastao kao neposredan derivat JDS-a, nego kao stranka koja je trebala privući sve one koji su se razočarali u politiku JDS-a ili Jugoslovenske socijaldemokratske stranke (JSDS).⁶² Socijalizam je kao temeljna ideološka postavka programa NSS-a imao dodatak snažne jugoslovenske nacionalističke komponente. S tog se aspekta dakle NSS diferencirao od socijaldemokrata, koji su za novu stranku predstavljali samo kopiju njemačkih socijalista, dok su komunisti iz te vizure bili percipirani kao moskovska filijala. Ipak, NSS jasno diferencira političko i kulturno jugoslovenstvo te u tom pogledu zastupa stajalište prema kojem je formiranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca posve zadovoljavajuće postignuće za jednu generaciju, a budućim bi naraštajima trebalo prepustiti kulturno ujedinjenje Jugoslavena. NSS je zastupao stav prema kojem bi Slovenci politički trebali biti Jugoslaveni, no u kulturnom pogledu, barem u onom trenutku, trebali bi ostati Slovenci. To se jasno očitivalo u jezičnom pitanju, što se može iščitati iz objava stranačkoga časopisa *Jugoslavija*. Sve dok Hrvati ustraju na latinici i Srbi na ćirilici, dotle se ni Slovenci ne bi trebali odreći svojega slovenskog jezika. Načelno NSS zastupa princip jedan narod, jedna država, jedan jezik i posljedično smatra da bi bilo principijelno od Slovenaca da prihvate „srpsko-hrvatski”, no da to ne treba forsirati. Za stranku je bilo poželjno postupno kulturno ujedinjenje preko promišljene prosvjetne politike, u kojoj je od vitalnoga značenja bilo uvođenje dodatnih predmeta u školama.⁶³ Stranka je također smatrala da bi zapravo bilo najbolje kad bi se svi odrekli svojih dotadašnjih identiteta i imena te prihvatili novi „nadidentitet”. U tom su se kontekstu spominjali Makedonci, za koje su u NSS-u mislili da će radije prihvatiti jugoslavenski identitet nego da ih se tjera na priznavanje srpstva kao vlastite identitetske odrednice.⁶⁴ Što se unutarnjega uređenja države tiče, NSS je zastupao ideju federalizacije, a pritom se zalagao za jedinstvenu Sloveniju i odbacivao prijedlog o državnim jedinicama koje ne bi imale više od 700 000 stanovnika. Štoviše, smatrao je da oni koji se zalažu za centralističko unitarno uređenje među Slovencima šire negativizam prema Srbima te da time ruše jugoslavensku državu: „Po ljubljanskim su se gostionama počeli okupljati ljudi koji su sebi dali uzvišenu titulu ‘čistih’ Jugoslavena i htjeli bi počistiti iz naroda sve one koji u jugoslovenstvu imaju drugačije mišljenje od njih. Znamo za njih i znamo da se radi o više ili manje nesposobnim ljudima, koji bi na bilo koji način željeli igrati neku važnu ulogu u našoj javnosti... Utuvili su si u glavu, među ostalim, da se slovenstvo i jugoslovenstvo kao dva različita pojma međusobno isključuju te da svatko teško griješi protiv jugoslovenstva ako govori o slovenskom jeziku, o slovenskoj književnosti i umjetnosti, o slovenskoj kulturi ... Ako danas imamo ujedinjeno jugoslovenstvo, to nas nikako ne opravdava da skrnavimo ideju jugoslavenskoga jedinstva na način na koji to rade

⁶² *Jugoslavija* (Ljubljana), 24. 9. 1920., 1.

⁶³ *Jugoslavija*, 20. 12. 1918., 2.

⁶⁴ Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva*, 177.

‘čisti i potpuni’ Jugoslaveni. Više nego ikad, naš ideal moramo shvatiti ozbiljno. Ali čuvajmo se svih ekstrema!”⁶⁵ Zanimljivo je, međutim, da se unatoč zalaganju za što širu samoupravnu autonomiju i naglašavanju slovenske posebnosti NSS često negativno osvrtao na Hrvate, koji su prema mišljenju stranačkoga vodstva prezirali slovensku kulturnu posebnost i „separatizam”: „Slovinci ne misle biti politički narod. Politički želimo biti samo Jugoslaveni. Ali slovenska je kultura – koliko god skromna bila – danas činjenica o kojoj bi posebno morali voditi računa naši ljudi s one strane Sutle. Slovenska nam je kultura toliko draga, jer je rođena u mukama i u teškim borbama s njemačko-austrijskim tlačiteljima. ... Unatoč činjenici da je Hrvatska već pola stoljeća u obrazovanju potpuno autonomna, dok smo se mi morali boriti za svaku državnu školu, među Hrvatima je tri puta više nepismenih nego među Slovencima. Možda Hrvati i to smatraju slovenskim separatizmom? Vjerojatno. Ali razlika između nas i Hrvata je u tome što smo u prošlosti mi radili, a Hrvati frazirali. Tako je bilo u prošlosti, kad smo bili robovi, tako je i danas kad smo slobodni. Hrvati viču da im središnja vlast oduzima autonomiju, a Slovencima viču da su separatisti. ... Mi bismo jedino željeli da među nama Jugoslavenima postoje samo takvi separatisti kao što smo mi, Slovenci, da budu duboko uvjereni kao i mi da je budućnost svih nas, Srba, Hrvata i Slovenaca, samo u jakoj i jedinstvenoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca.”⁶⁶ Istovremeno je uredništvo časopisa *Jugoslavija* mnogo energije trošilo na skidanje negativnih oznaka koje su se bile vezale uz Srbe: „Ako razmislite kako su Srbi u našem narodu oduvijek opisivani kao ubojice, pljačkaši itd. (...) Otrov, kojim su njemačko-mađarsko leglo i njihove sluge zatrovali naš narod, djelovao je tako pogubno da bi nam trebao rad barem jednoga naraštaja prije nego što bismo mogli izbaciti taj otrov. ... Sada smo pod Srbima, ali mi to uopće ne osjećamo. Iz toga je jasno da naš narod zamišlja odnos koji bi trebao vladati između nas i Srba na isti način kao onaj što je postojao između nas i Nijemaca: Srbi su gospodari, mi smo sluge. Ali taj je odnos potpuno pogrešan. Srbi se nisu borili da nas porobe, nego da nas oslobode njemačkoga i mađarskoga jarma. Zato ni danas, kad živimo sa Srbima u istoj državi, nismo ispod Srba niti su oni iznad nas, nego smo jedni uz druge kao dva jednaka i ravnopravna brata. Za ljubav našu i naše hrvatske braće, Srbi se odrekoše svoje slavom ovjenčane Kraljevine Srbije i osnovaše s nama i Hrvatima novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. ... A na nama je da u novu zemlju ponese sve ono najbolje i da se otrese svega lošega što smo naslijedili od Austrije.”⁶⁷ Za NSS je dakle, barem isprva, bio karakterističan spoj ideje o slovenskoj autonomiji, posebice na kulturnom području, koja bi pak trebala biti uklopljena u državu pod srpskim vodstvom.

⁶⁵ *Jugoslavija*, 18. 2. 1919., 1.

⁶⁶ *Jugoslavija*, 20. 2. 1919., 1.

⁶⁷ *Jugoslavija*, 22. 1. 1919., 1.

Treća slovenska stranka na liberalnom polu, SKS, bila je frakcija koja se odcijepila od JDS-a te je u novim okolnostima pokušala preuzeti dio slovenskih ruralnih glasova od konzervativnoga SLS-a. Pritom joj je kao svijetao uzor služio proces uspona HPSS-a među Hrvatima. Stranka je, slično kao NSS, promovirala jednakopravnost triju „bratskih plemena”, Srba, Hrvata i Slovenaca. Pritom je naglasak bio na distinkciji triju naroda unutar jugoslavenske zajednice te se iskazivala nužnost da nijedno od tih „plemena” ne smije biti u položaju gospodara drugim plemenima. Time se SKS pokušavao približiti slovenskom seljaku, no stranka je još uvijek naglašavala rad na ujedinjenju troimenoga naroda.⁶⁸ Ipak, za razliku od demokratskih unitarista, SKS je bio sklon pokrajinskoj samostalnosti, odnosno autonomiji slovenskih područja, no do izbora u Konstituantu nije detaljnije elaborirao kakav bi položaj slovenske jedinice unutar jugoslavenske države trebao biti. Na kraju možemo zaključiti da se nijedna od tri slovenske liberalne struje nije suprotstavljala ideji da nova država bude monarhija pod krunom Karađorđevića. Primjerice, SKS u svojem glasilu *Kmetijski list* piše: „ako Srbi kažu da mora biti republika, onda ćemo i mi reći: Živjela republika!”⁶⁹ Iz toga proizlazi da se odluka o državnom uređenju prepuštala Srbima, a Slovenci bi u tom pogledu trebali pokazati zahvalnost Srbiji zbog „oslobođenja” i prihvatiti njihovu odluku kakva god bila. SKS je s takvom lojalističkom politikom prema Srbiji nastavio sve do donošenja Vidovdanskoga ustava.

Odvajanje radikalnih od reformističkih socijaldemokrata

Podanički odnos i znatnoga dijela slovenskih konzervativaca i liberala prema novim vlastima u Beogradu u predizborno su vrijeme pokušavali kapitalizirati slovenski socijaldemokrati u svojem glasilu *Naprej*.⁷⁰ Pritom su vukli paralelu između Korošca i njegova nuđenja radikalima te Šusteršiča i njegove odanosti Habsburškoj Monarhiji. No, ujedinjenost u kritici nije im omogućila izbjegavanje unutarstranačkih podjela u predizborno vrijeme. Dio članstva JSDS-a zagovarao je naime reformni pristup mijenjanju stvarnosti, a drugi dio, skloniji boljševičkoj ideologiji, zagovarao je radikalnije suprotstavljanje postojećim strukturama vlasti. Predstavnici reformnoga dijela stranke uključivali su se u rad vlade i u prijelaznom razdoblju u vrijeme Države SHS i nakon toga u strukturama vlasti Kraljevine SHS. Primjerice, Anton Kristan postao je ministar u vladi Ljube Davidovića, a na slovenskim se područjima nastavila suradnja s liberalima i djelomično s konzervativcima. Na drugoj su se strani tome protivili pojedinci poput Dragotina Gustinčiča, Lovre Klemenčiča i Milana Lemeža. Ljubljanski dio JSDS-a odcijepio se u ožujku 1920. te se nakon toga povezao s komunistima iz drugih

⁶⁸ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 119.

⁶⁹ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, 181.

⁷⁰ *Naprej*, 4. 7. 1920., 1.

područja Kraljevine SHS. Reformni dio stranke pak, nakon privremenoga raspuštanja stranke i pregovora za uključivanje u rad komunista koji su propali nakon krvavoga gušenja štrajka željezničara 24. travnja 1920.,⁷¹ u svibnju 1920. obnavlja stranku i nastavlja svoj stranački put mimo Komunističke stranke Jugoslavije, odnosno njezine slovenske filijale – Komunističke stranke Jugoslavije za Sloveniju. Potonja preuzima nadzor nad dotadašnjim socijaldemokratskim časopisom *Rdeči prapor*, a starija garnitura socijaldemokrata, odnosno reformni JSDS, svoj politički program nastavlja promovirati u listu *Naprej*.⁷²

Slovenci nisu imali predstavnika na kongresima komunista sve do lipnja 1920., kad kongresu u Vukovaru prisustvuju Milan Lemež, Anton Metarnik i Jože Nahrtigall.⁷³ Kongres je bio važan po tome što je među ostalim zaključeno da će se državno područje podijeliti prema stranačkim potrebama te će Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) i dalje ostati na braniku nacionalne jedinstvenosti i jednakopravnosti svih „narodnosti” u državi. Pritom je pojam narodnosti označavao manjinske, ne i konstitutivne narode Kraljevine SHS. Izvor sklonosti unitarizmu kod KPJ Ivo Banac objašnjava činjenicom da je prva generacija nesrpskih komunista proizlazila iz redova revolucionarne nacionalističke omladine,⁷⁴ no pritom treba uzeti u obzir da je i sustav djelovanja komunizma, s obzirom na centralno-plansko organiziranje svih relevantnih društvenih djelatnosti, ipak mnogo bliže centraliziranom državnom uređenju, koje je pak lakše provedivo u okviru unitarne države. Stavovi s kongresa preneseni su i u glasilo slovenskih komunista *Rdeči prapor*: „Statut zahtijeva jednu centralno organiziranu komunističku partiju i to je sasvim prirodno. Samo tako organizirana stranka može dosljedno provoditi svoj program. Kad bismo dopustili pojedinim pokrajinama autonomiju u partijskom djelovanju, sigurno bismo imali komunizam posebne vrste u Hrvatskoj i Sloveniji, a to ne ide. No to također nije moguće iz sljedećega načelnog razloga: Komunistička partija je borbena vojska našega proletarijata. Armada, međutim, ne pati ni od kakva federalizma. Antantu su uvijek pobjeđivale Njemačka i Austrija jer nije imala jedinstveno vodstvo. Jugoslavenski proletarijat stoga se ne smije prepuštati takvim emocionalnim partikularističkim sanjarenjima. Ova načelna obrazloženja trebaju, dakle, pratiti naš rad na vukovarskom kongresu i ne sumnjam da će nas naš proletarijat pravilno shvatiti i brižljivo čuvati teško stečeno jedinstvo svoje stranke.”⁷⁵ Usprkos takvu početnom stavu, upravo će među slovenskim komunistima oko *Rdečega prapora* dvije

⁷¹ Tom je prilikom policija ubila 15 osoba.

⁷² Vida Deželak Barič, „Stranke marksističnoga idejnopoličnoga tabora na Slovenskem 1896-1941”, *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), br. 1: 84-111 (88-90).

⁷³ Stanislava Koprivica-Oštrić, „Vukovarski kongres KPJ”, *Povijesni prilozi* 3 (1984), br. 3: 129-166 (144).

⁷⁴ Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, 307-315.

⁷⁵ *Rdeči prapor* (Ljubljana), 21. 6. 1920., 1.

godine poslije početi proces devijacije od centralističkoga usmjerenja. Taj je proces pokrenuo Dragotin Gustinčić, koji je ustrajao na kritici centralizma još od svojega spora sa srpskom vladom za vrijeme rata, kad je u Švicarskoj objavljivao časopis *La Yougoslavie*, u kojem se zauzimao za federalizaciju države Južnih Slavena te isticao nužnost očuvanja crnogorske samobitnosti.⁷⁶ Iako se u tom razdoblju nalazio u tranziciji iz socijalista prema komunistu, i 1920. nastavlja s obranom federalističkoga koncepta te pritom ponovo spominje teritorijalnu podjelu prema kojoj bi Istra sa Slovenijom činila jednu teritorijalnu jedinicu, Srijem, Bačka i Banat zajedno bi činili drugu cjelinu, uža Hrvatska, Slavonija, jugozapadna Bosna i dio Hercegovine (do pola mostarskoga i konjičkoga područja) te veći dio Dalmacije bila bi treća, a Crna Gora s ostalim dijelovima Hercegovine i dijelom južne Dalmacije bila bi posebna jedinica. Također naglašava načelo samoodređenja naroda, posebice za Crnogorce i Makedonce, čime niječe njihovu pripadnost Srbiji, na temelju kojega bi trebalo promijeniti povijesne granice između pokrajina. U nastavku ponovo ističe: „Također sam počeo do krajnjih granica ismijavati zloban buržujski progon Bugara. U svojim raspravama nisam prešutio da ja i njih smatram Jugoslavenima i da ih želim u Jugoslaviji. Za nas socijaliste to je samo po sebi razumljivo. Bugarski socijalisti u Ženevi odobrili su moj plan i rekli da bi i oni bili za to da se Bugarska podijeli na tri do pet samoupravnih pokrajina, koje imaju velike ekonomske i kulturne razlike, te da se te pokrajine zatim pripoje Jugoslaviji.”⁷⁷ Dakle, unatoč unitarističkom konceptu potvrđenom na vukovarskom kongresu, među dijelom slovenskih komunista već tada snažno živi federalistički južnoslavenski državni ideal, u koji se uključuje i Bugare.

Razočaranje i reakcija

Velika očekivanja koja su sve slovenske političke stranke imale od novih vlasti nisu se ostvarila. Granično pitanje i na sjeveru i na zapadu riješeno je nepovoljno za Slovence. Oba su rješenja ostavila velik dio slovenskoga i hrvatskoga stanovništva izvan Kraljevine SHS, što je značilo relativno manji udio glasača za slovenske i hrvatske stranke te posljedično lakšu koncentraciju moći u Srbiji. Da je upravo potonje bilo cilj regenta Aleksandra pokazuje način na koji je sazvano Privremeno narodno predstavništvo radi izrade zakona za izbore u Ustavotvornu skupštinu. Indikativno je naime da je članove te skupštine odredila sama vlada,⁷⁸ a upravo je na temelju toga zakona Srbija podijeljena na veći broj manjih izbornih jedinica, što je potom omogućilo bolji rezultat političkim strankama s jačom

⁷⁶ Andrej Vovko, „Politični profil La Yougoslavie, revije jugoslovanske politične emigracije v Švici 1917-1918”, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 13 (1973): 117-131.

⁷⁷ *Ujedinjenje* (Ljubljana), 20. 3. 2020., 3.

⁷⁸ Hodimir Sirotković, Lujko Margetić, *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije* (Zagreb: Školska knjiga, 1988), 233.

podrškom u Srbiji.⁷⁹ Pored toga, žurba s razgraničenjem prije donošenja ustava donekle je skidala teret s leđa budućoj vlasti i omogućavala širi manevarski prostor pri kreiranju temeljnoga ustavnog akta. To, dakako, ne pruža dovoljno dokaza za konstataciju da je Beograd namjerno prepustio zapadni i sjeverni teritorij Austriji i Italiji, no učinak koji je razgraničenje imalo zasigurno nije povećavao angažman srbijanskih političara u pokušaju zadržavanja toga dijela Slovenaca (i Hrvata) unutar Kraljevine SHS.

Nekoliko dana nakon provedbe koruškoga plebiscita, kad je postalo jasno da je slovenska, odnosno jugoslavenska strana izgubila, kod većine je slovenskih stranaka vladala zbunjenost. To je pogotovo vrijedilo za one snage koje su nakon izbora računale s koalicijom s jednom od dvije najjače stranke. Nedvosmisleni kritiku Beograda odmah je poslala samo Kulovčeva opozicijska struja unutar SLS-a: „Slovenski narod krvari iz nove rane: Koruški je plebiscit nepovoljan za nas i pokrajina bi trebala pripasti austrijskoj republici. To će se, dakako, odraziti i na predstojeće pregovore s Italijom, koja sada sigurno neće htjeti posustati te će postavljati i nove zahtjeve: da Italija i Austrija graniče izravno jedna s drugom čak i kod Karavanki. Time bi Slovenija postala bogalj kojemu su oduzeti najvažniji vitalni organi. Nijedan narod ne bi tako skupo platio svoje oslobođenje od Austrije i sjedinjenje s Hrvatima i Srbima kao Slovenci... glavni je krivac središnja vlast, kojoj uopće nije stalo do Koruške i slovenskih interesa, nego ju zanima par ušljivih albanskih gnijezda. Evo krivca! Dok tamo dolje u Beogradu ne shvate da mi nismo Velika Srbija, nego Jugoslavija, da nije zadatak naše centralne vlasti da uvodi ćirilicu, a da pritom puni svoje džepove provizijama i izvoznim dozvolama, sve dok ne shvatiti da se radi o slobodnoj i ravnopravnoj braći, a ne o pokorenim građanima drugoga reda, toliko ćemo dugo doživljavati razočaranje za razočaranjem, a nakon Koruške na red dolazi Gorenjska (Gornja Kranjska). I sami smo slijepi da se ne možemo svi ujediniti, barem u tome da moramo tražiti što potpuniju autonomiju, da moramo osigurati mjesto koje nam pripada u Jugoslaviji, da nešto značimo u Beogradu i pred cijelim svijetom, a ne da se i dalje proglašavamo nevažnom pokrajinom koja može pronaći svoj spas samo ako se što prije odrekne slovenstva i svojega kulturnog identiteta.”⁸⁰ Kulovec je tako neposredno optužio Beograd za trgovinu prema kojoj su tražili austrijsku i talijansku podršku pri dobivanju teritorijalnih dodataka na jugu u zamjenu za slovenske teritorije na sjeveru.

Dok je slovenska konzervativna opozicija pokušavala kapitalizirati slovenski poraz za okretanje politike najveće slovenske stranke, Korošec se našao u nezahvalnom položaju kako objasniti svojim glasačima da pobjednička Srbija iz tabora Antante Slovencima nije pomogla osvojiti bar zonu A, koja je zajedno sa

⁷⁹ Ciril Ribičič, „Izvršilna oblast v stari Jugoslaviji”, *Zbornik znanstvenih razprav* 38 (2009), br. 1: 241-268 (245).

⁸⁰ *Večerni list*, 13. 10. 1920., 1.

zonom B pripala poraženoj Austriji. Nakon pet dana njegov časopis *Straža* ipak reagira. U članku znakovitoga naslova „Izgubili smo jer smo sami krivi!” odbacuje predbacivanja koja su za poraz optuživala srpsku vojsku, čije je djelovanje u Koruškoj navodno odvrátilo tamošnje Slovence od glasanja za pridruživanje Kraljevini SHS: „Kažu (da smo izgubili) zato što se srpska vojska u prvim danima okupacije ponašala nedolično. – Oprostite, ta je izlika vrlo nategnuta. Koliko su volkswehrovci opljačkali, no nijednoga Nijemca nisu odvrátili od toga da glasa za Austriju! Na kraju, za sve mora biti kriv ovaj jadni srpski vojnik koji se borio za nas! Nije lijepo uvijek svu krivnju svaljivati na Srbe, pogotovo ako je tako neutemeljena kao u našem slučaju. U Koruškoj zapravo postoji velika mržnja prema Srbima, ali to je rezultat sustavnoga i dugotrajnoga grđenja od strane Nijemaca i prije i tijekom rata. Novi porezi svakako su imali određenoga utjecaja, ali ne toliko velikog. Svaki Korušanin dobro zna da je u Austriji mnogo gore. Ni vojna obveza nije jedan od presudnih uzroka poraza.”⁸¹ Isti se časopis suprotstavio i demonstracijama koje su nakon poraza uslijedile u Mariboru i Ljubljani, na koje su pozivali slovenski liberali,⁸² te se na kraju složio s tim da je za gubitak pokrajine najviše kriv izostanak zauzimanja Koruške odmah nakon proglašenja Države SHS. Slično su tada razmišljali i slovenski liberali poput spomenutoga Hribara. U svojim memoarskim zapisima za neuspjeh Slovenaca u Koruškoj krivi neaktivnost Narodne vlade u Ljubljani, koja nije bila spremna poduprijeti generala Rudolfa Maistera u vojnom zauzimanju Celovca/Klagenfurta i Beljaka/Villacha, kao što je to prije Maister već bio učinio s Mariborom.⁸³ Indikativno je da su liberalni časopisi poput *Jutra*,⁸⁴ *Domovine*⁸⁵ i *Slovenskoga naroda* bili jednakoga mišljenja kao i vodeći konzervativni list *Slovenec* te su za ishod plebiscita udruženo krivili Nijemce zbog navodnoga fabriciranja rezultata glasanja. *Slovenec* stoga upućuje poziv vladi da nikako ne prizna rezultate glasanja jer bi tako trećina Slovenaca ostala u Italiji, Austriji ili Mađarskoj,⁸⁶ dok liberali pozivaju na protest protiv rezultata, no ne i protiv vlade Kraljevine SHS. Pritom nezadovoljstvo naroda, koje se kanaliziralo prema Srbiji i vlastima u Beogradu, označavaju kao nezrelost i naivnost te naposljetku i kao rezultat djelovanja protudržavnih elemenata: „Mi, Slovenci, stoljećima smo bili u ropstvu. Drugi su mislili i vladali, mi smo gundali, ali bili poslušni. Kad smo dobivali svoju državu, zamišljali smo ju kao skup užitaka. Mislili smo da je država tu samo da daje. Zaboravili smo da su građani država. Ukratko: Nezreli smo, jako nezreli... Vrlo smo odlučni kad je riječ o graničnim pitanjima. I ispravno je tako! Ali kad se naredi popis stoke za

⁸¹ *Straža*, 15. 10. 1920., 1.

⁸² *Slovenski narod*, 14. 10. 1920., 1.

⁸³ Hribar, *Moji spomini*, II, 427-473.

⁸⁴ *Jutro* (Ljubljana), 14. 10. 1920., 1.

⁸⁵ *Domovina*, 15. 10. 1920., 1.

⁸⁶ *Slovenec*, 14. 10. 1920., 1.

vojsku, kad su u pitanju oružane vježbe, tu već drugi vjetar puše. Ako se išta čuje o mogućnosti rata, sve se posakriva ispod klupe. Srbi neka se bave time. ... Vrištimo ako nam Talijani nešto razbiju, ali mi sami u Mariboru razbijamo prozore, stolove i stolice ne brinući se da na kraju sve to ide iz naših džepova. Predbacujemo Korušcima da ne vjeruju Jugoslaviji: a mi sami svakoga dana udaramo i sahranjujemo svoju državu. ... Danas cijela Ljubljana govori o Srbima, koji su dali alpske krajeve za Skadar, koji su nas ionako namjeravali prepustiti Talijanima ... Čovjek se može samo za glavu uhvatiti kad čuje kakve se gorostasne gluposti šire. ... Vrištimo protiv centralizma, ali kad lokalne vlasti odluče nešto neugodno, tražimo ministarstva da uskoče i riješe stvar. Kad su u pitanju izbori za Ustavotvornu skupštinu, svaka dolina i svaki stol hoće svojega poslanika. Sposobnost i znanje su sporedna stvar. ... Vidimo trun u oku bližnjega, ali brvna u svojem oku ne osjećamo.”⁸⁷ U to se vrijeme liberalno *Jutro* od *Straže* zapravo diferencira samo time što u kontekstu komentiranja rezultata plebiscita i pokušaja ekskulpiranja vlasti promovira i centralističko uređenje države.

Slovenski socijaldemokrati, za razliku od Koroščeve struje u SLS-u i JDS-u, u kontekstu komentara na rezultat plebiscita krivnju ipak djelomično prenose i na Beograd jer, prema njima, nije pokazao dovoljno interesa za posebnosti slovenskih, pa i koruških područja. JSDS krivi novu vlast da je jednostavno pokušala prenijeti način vladanja iz Srbije i među Slovence, što očito nije bilo dobro prihvaćeno te je rezultiralo time da se mnogo koruških Slovenaca radije odlučilo za Austriju. No, pritom socijaldemokrati još veću krivnju svaljuju na slovenske „građanske” stranke, SLS i JDS, koje po njihovu mišljenju nisu pronašle način kako zaštititi Slovence, a jednako su tako bili, prema socijaldemokratima, neuspješni i u pridobivanju srpskoga interesa za Korušku.⁸⁸

S druge strane, radikalnija frakcija slovenskih socijaldemokrata koja se priključila komunistima isprva ne piše mnogo o plebiscitu. Veći naglasak stavlja na opće stanje seljaka na tom području. Za slovenski poraz u Koruškoj krivi pak međunarodne buržujске čimbenike i, prema njima, neusporedivo veću privlačnost austrijske parlamentarne republike, gdje radnici imaju mnogo veća prava od radnika u Kraljevini SHS, u kojoj vlada „diktatura buržoazije i vojske”. Pritom se u komunističkom *Rdečem praporu* ponovo kao primjer nasilja vladajućih nad radništvom navodi gušenje štrajka željezničara.⁸⁹ Zanimljivo je da, iako u okviru provedbe plebiscita nisu iznosili nacionalne implikacije njegova rezultata za Slovence, nacionalno pitanje bilo je u prvom planu kad su komunisti komentirali unutarnju političku situaciju. Pritom najviše kritiziraju Pašića i radikalnu stranku: „Srpski radikali su stranka koja se uvijek zalagala za uspostavu Velike Srbije, odnosno prevlast srpskoga plemena nad Hrvatima i Slovencima. Na tom

⁸⁷ *Jutro*, 16. 10. 1920., 1.

⁸⁸ *Naprej*, 14. 10. 1920., 1.

⁸⁹ *Rdeči prapor*, 20. 10. 1920., 1-2.

stajalištu stoje i danas, osobito njihovi predstavnici Pašić i Protić. S toga gledišta promatraju i pitanje jugoslavenskoga ustava. Prema Pašićevim željama, zemlju treba urediti kao Francusku, odnosno strogo centralistički. Sva moć države, njezine financije, sve treba biti koncentrirano u Beogradu. Zemljom bi vladala birokracija, prvenstveno srpska. Pašić, međutim, ima i drugi recept, koji se sastoji od toga da se sve srpske pokrajine ujedine u jednu cjelinu da bi činile neku vrstu Pruske u Jugoslaviji. Iz ovoga ili onoga plana jasno je da srpski radikali teže uspostavi svoje prevlasti u državi, odnosno žele da zavlada srpski imperijalizam u svojoj okrutnosti.⁹⁰ Komunisti dakle, za razliku od socijaldemokrata reformista, odgovornost u prvom redu prenose na Beograd, mnogo manje na druge slovenske stranke, koje označavaju samo kao pijune velikosrpske politike.

Ubrzo nakon neuspjeha u Koruškoj Slovence (i Hrvate) dogodilo je i privremeno razgraničenje s Italijom koje je dogovoreno Rapalskim ugovorom.⁹¹ Za Slovence je najvažniji dio ugovora bilo talijansko anektiranje Trsta, Gorice, Gradiške na Soči i dijela Kranjske. Slovenski politički predstavnici i tom su prilikom reagirali slično kao nakon plebiscita u Koruškoj. *Slovenec* se u članku znakovita naslova „Žrtvovani” obrušava na tri delegata koja su „jednim potezom pera trećinu našega naroda izručili Italiji (...) i najprobuđenije njegove sinove prenijeli iz jednoga ropstva u još gore ropstvo”. Ipak, za razliku od plebiscita u Koruškoj, uredništvo glavnoga slovenskoga konzervativnoga glasnika ovoga puta ne sumnja da je u pozadini zavjera protiv Slovenaca (i Hrvata): „Da je to smišljeno od naših izaslanika i našega veleposlanika u Rimu, da je provedeno preko cjelokupne vlade i da je kod nas na djelu struja koja je jača od ove vlade, koja ne osjeća jugoslavenstvo, a najmanje ima srca za naš jadni slovenski narod, jasno je.”⁹² Vesnića, Trumbića i Stojanovića u tom se članku označava izdajicama koji su pod paravanom dobrosusjedskih odnosa s Italijom žrtvovali trećinu Slovenaca i veliki dio Hrvata. *Slovenec* čak smatra da će priključivanje „milijun Jugoslavena” Italiji potonju potaknuti na još snažnije poticanje separatizma unutar Kraljevine SHS.⁹³ Sljedećega dana *Slovenec* stoga poziva na veliki prosvjed protiv Rapalskoga ugovora.⁹⁴ Ipak, indikativno je da glavno slovensko konzervativno glasilo sklapanje ugovora o razgraničenju označava kao antijugoslavenski čin. U istom se broju prenosi i tekst Antona Mahnića (Antun Mahnić) da treba prihvatiti novu državu kao „Božje djelo” te da bi za Slovence mnogo pogubnije bilo da su Nijemci izašli kao pobjednici iz rata. Ipak, prema Mahniću, država treba

⁹⁰ *Rdeči prapor*, 13. 10. 1920., 4.

⁹¹ Italija nije dobila sve što je bilo predviđeno Londonskim paktom, no dobila je Istru, grad Zadar, otoke Cres, Lošinj, Lastovo i Palagružu, a područje grada Rijeke pretvoreno je u Slobodnu Državu Rijeku.

⁹² *Slovenec*, 13. 11. 1920., 1.

⁹³ *Slovenec*, 13. 11. 1920., 1.

⁹⁴ *Slovenec*, 14. 11. 1920., 1.

služiti slobodnome narodu, a centralizam ograničava slobodu, stoga se zalaže za autonomije pojedinih naroda u Kraljevini SHS.⁹⁵ Potpuno drugačije viđenje situacije od *Slovenca* donosi časopis *Straža*, koji ne vidi nikakvu zavjeru. Štoviše, srpski se dio pregovaračkoga tima pokušava ekskulpirati, a glavnu odgovornost prenosi se na Trumbića, kojemu je, prema *Straži*, bilo stalo samo do Dalmacije, a Slovence je prepustio Italiji. Istovremeno uredništvo prenosi bitan dio odgovornosti i na Slovence zbog njihova predugoga razmišljanja o tome žele li jedinstvenu državu ili ne, te su svojom separatističkom retorikom djelovali suprotno od cilja konsolidacije države. Ipak, *Straža* smatra pozitivnim što na predmetnom ugovoru nije bilo potpisa nijednoga Slovenca, a to je, prema uredništvu časopisa, sporazumu oduzimalo dio legitimnosti.⁹⁶ Kulovčev *Večerni list* na drugoj strani također kritizira Trumbića, no tvrdi da su uz Slovence „prodani” i brojni Hrvati, kojima se oduzimaju najljepši dijelovi obale, dok se, kako je tada izgledalo, Srbiji otvara put prema Solunu.⁹⁷ Time Kulovčeva struja opet insinuiru mogući tihi dogovor između talijanske i srpske diplomacije. Stranački je disident Ivan Šusteršič pak za katastrofalno razgraničenje i u Koruškoj i ono s Italijom krivio manjak angažmana vodstva SLS-a. Šusteršič je naime mislio da je američki predsjednik Wilson bio sklon pritisku na Italiju da donekle popusti, a čak ni talijanski premijer Francesco Nitti prema njemu nije čvrsto ustrajao na onoj crti razgraničenja koja je postignuta Rapalskim ugovorom.⁹⁸

Dojmove liberala najbolje prikazuje *Slovenski narod*, koji ne okrivljuje nikoga iz vlasti Kraljevine SHS jer je ugovor, prema uredništvu, sklopljen pod diktatom Italije. U samom razgraničenju taj dio slovenskih liberala vidi još jednu u nizu zavjera protiv Slavena, pa tako stavlja u isti kontekst bugarsko gubljenje pristupa moru, činjenicu da Čehoslovačka nema more i da ni Poljskoj nije omogućena nijedna važnija luka. Prema *Slovenskom narodu*, dakle, cilj je poslijeratnoga uređenja Europe potlačiti Slavene, stoga u skladu sa svojim panslavenskim usmjerenjem uredništvo poziva na sveslavensku uzajamnost.⁹⁹ Na drugoj strani *Jutro*¹⁰⁰ i tršćanska *Edinost*¹⁰¹ bez emotivnih komentara prenose fakte o ugovoru, dok *Domovina* kritizira vladu i ugovor smatra sramotnim.¹⁰² Ivan Hribar za Rapalski ugovor, slično kao i dio slovenskih konzervativaca, okrivljuje Trumbićevu neaktivnost te pritom zapisuje da je u tom pogledu u vanjskoj politici „nažalost pobijedila hrvatsko-slovenska koncepcija nad srpskom”. Srbofilski izljevni Hribara u

⁹⁵ *Slovenec*, 14. 11. 1920., 1.

⁹⁶ *Straža*, 15. 11. 1920., 1.

⁹⁷ *Večerni list*, 13. 11. 1920., 1.

⁹⁸ Ivan Šusteršič, *Moj odgovor. Žlindra v državnem zboru* (Ljubljana: CO LIBRI, 1996), 27-36.

⁹⁹ *Slovenski narod*, 13. 11. 1920., 1.

¹⁰⁰ *Jutro*, 14. 11. 1920., 1.

¹⁰¹ *Edinost* (Trst), 14. 11. 1920., 1.

¹⁰² *Domovina*, 15. 11. 1920., 2.

njegovim se memoarima nastavlja zahvalom Pašiću, koji je prema Hribarovim navodima čak spasio Hrvate od gubitka Dalmacije do Šibenika, odnosno spriječio provedbu Londonskoga pakta.¹⁰³ Hribar također zauzima posve srpsku poziciju prema kojoj su Srbi omogućili slobodu bar onom dijelu Slovenaca i Hrvata koji su bili uključeni u Kraljevinu SHS te kritizira stavove slovenskih konzervativnih novina i zastupnika SLS-a koji su nijekali isključive zasluge srpskoj vladi te srpskoj vojsci za slobodu (dijela) Hrvata i Slovenaca.¹⁰⁴

Socijaldemokrati u listu *Naprej* izražavaju protest protiv sporazuma, navodeći da on ne rješava granično pitanje i dobrosusjedske odnose, nego ih zaoštava i „sije sjeme novih ratova”.¹⁰⁵ Pritom uredništvo ističe i nacionalni i gospodarski gubitak za „Jugoslaviju”. Komunistički *Rdeči prapor* tek 17. studenog, i to na drugoj stranici, donosi komentar Rapalskoga ugovora te se pritom obrušava na vlast, uključujući kralja: „Djetinjasti su oni koji smatraju da Vesnić, Trumbić i Stojanović nisu imali precizne ovlasti za ugovor koji su sklopili s Giolittijem i grofom Sforzom. Naivni su oni koji vjeruju vijestima što su ih donosile novine s naslovom ‘regent nezadovoljan ugovorom’. Još su djetinjastiji oni koji misle da slovenske buržujске stranke i dr. Korošec te dr. Kulovec o ovome nisu bili obaviješteni.”¹⁰⁶ Komunisti dakle kreatorе politike koja je rezultirala lošim ugovorima o granici vide u političkom Beogradu, a slovenske konzervativce smatraju poslušnicima koji izvršavaju naređenja toga centra moći, dok sami nemaju istinsku volju za mijenjanje situacije. Pritom pravi razlog za tako brz dogovor vide u ambiciji tadašnjih vlasti za stvaranje stabilnoga vanjskopolitičkog okruženja da bi se mogle posvetiti eliminaciji jedinoga pravoga unutarnjopolitičkog oponenta – komunistа. Na kraju u istom broju časopisa obećavaju da će, kada dođu na vlast, poništiti taj dogovor te će nacionalni problem riješiti s talijanskim i njemačkim proletariјatom na temelju „istinskoga samoodređenja”.¹⁰⁷ Slovenski komunisti rješenje nude u obliku revolucije i sovjetizacije područja koja je jugoslavenska buržoazija izgubila: „Pomoću međunarodnoga proletariјata jugoslavenski će komunistički proletariјat riješiti i taj problem u vrijeme proleterske revolucije – koja nije daleko – tako da će zbrisati s lica zemlje imperijalizam, nacionalni i socijalšovinizam. Koruška je izgubljena za kapitalističku Jugoslaviju, Primorska je izgubljena za kapitalističku Jugoslaviju, Dalmacija je izgubljena za kapitalističku Jugoslaviju! Živjela slobodna sovjetska Koruška, Primorska, Dalmacija u okviru sovjetskih republika Podunavsko-balkanske federacije!”¹⁰⁸ Prosječni slovenski radnik i seljak možda i nisu razumjeli apstraktne koncepte poput sovjetske

¹⁰³ Hribar, *Moji spomini*, II, 476-477.

¹⁰⁴ Hribar, *Moji spomini*, II, 477-479.

¹⁰⁵ *Naprej*, 13. 11. 1920., 1.

¹⁰⁶ *Rdeči prapor*, 17. 11. 1920., 2.

¹⁰⁷ *Rdeči prapor*, 17. 11. 1920., 2.

¹⁰⁸ *Rdeči prapor*, 20. 10. 1920., 2.

balkanske federacije, no eksplicitnu kritiku vlasti koja nije učinila dovoljno da bi zadržala sve Slovence u Kraljevini SHS zasigurno jesu. U tome nesumnjivo treba tražiti barem dio razloga relativno velike popularnosti komunista upravo među primorskim Slovencima u sljedećim desetljećima.

Zaključne napomene

Slovenske političke stranke Kraljevinu SHS nisu dočekale s jednakim oduševljenjem, no njihova su očekivanja od nove države bila slična. U vrijeme geopolitičkoga rekonstruiranja svaka se politička stranka trudila izboriti za što bolji položaj, primarno pokušavajući osigurati prevlast na slovenskim područjima. Iz vizure vanjske politike, sve su se slovenske političke opcije nadale da će diplomacija Kraljevine SHS ipak onemogućiti realizaciju odredbi Londonskoga pakta. S druge strane, unatoč sličnim očekivanjima, političke su se strategije i taktike razlikovale te su slabile kohezivnost ili čak uzrokovale fragmentiranje pojedinih političkih grupacija.

Najveća slovenska stranka, SLS, donekle je iznenađujuće uspjela sačuvati organizacijsku cjelovitost. Unatoč naizgled relativno velikom procijepu između Kulovčeve i Koroščeve struje, stranka je sačuvala jedinstvenost u prvom redu zbog ambicije *očuvanja statusa najjače slovenske političke opcije*, što je trebalo povećati koalicijski potencijal za suradnju s vjerojatnim pobjednicima na izborima za Konstituantu i posljedično olakšati postizanje vanjskopolitičkih ciljeva. Ipak, manjak kohezivnosti odrazio se na rezultate izbora. SLS je 28. studenog 1920. osvojio „samo” 14 mandata, odnosno 39 % glasova među Slovencima. Time je doduše sačuvarao status najснаžnije slovenske stranke, ali je rezultat ipak percipiran kao veliki poraz slovenskih konzervativaca.¹⁰⁹ Pokazalo se da je ambivalentnim odnosom prema novim državnim vlastima SLS pomogao svojim političkim konkurentima. Prosječni slovenski konzervativni birač nije naime mogao ostati nezbuđen nejasnom politikom u kojoj je s jedne primao informacije Kulovčeve struje, koja se žestoko obrušavala na velikosrpsku politiku, dok su objave mariborskoga ogranka pod utjecajem Antona Korošca bile usmjerene zadržavanju mogućnosti koaliranja sa srpskim radikalima.

Za razliku od većine konzervativaca, liberali su iskreno raširenih ruku dočekali Kraljevinu SHS, no rezultatima izbora nisu mogli biti posve zadovoljni. Podijelili

¹⁰⁹ Relativni pobjednik izbora bio je DS s 92 mandata, a drugoplasirani NRS osvojio je 91 od ukupno 419 zastupničkih mjesta u skupštini. KPJ (tada još nezabranjena) bila je treća s 58 mandata. Slijedili su HPSS s 50 mandata, Savez zemljoradnika s 39, JMO s 24 mandata itd. (Neda Engelsfeld, *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća* (Zagreb: Pravni fakultet, 2002), 308). Nešto drugačije rezultate navodi Vasilij Melik, koji na prvo mjesto stavlja NRS s 96 i na drugo DS s 93 mandata (za razloge drugačijega brojenja poslanika vidi: Vasilij Melik, „Izidi volitev v konstituantu leta 1920”, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1 (1962), br. 1: 3-61).

su se naime na tri stranke, čemu je djelomično doprinijelo očekivanje da će se formiranjem nove države i na slovenskim područjima povećati manevarski prostor za jugoslavensko-unitarističke političke stranke. Pojedini su liberali stoga krenuli u osvajanje rubnih segmenata biračkoga tijela koje je prije pripadalo konzervativcima. Iako kulturno stapanje u jednu jugoslavensku cjelinu prema slovenskim liberalima nije impliciralo samo jednosmjerno širenje srpskih kulturnih elemenata na druge Južne Slavene, nego je taj proces uključivao i reciprocitet, što je zapravo značilo očekivanje da će i Srbi prihvatiti dio kulture zapadnih, odnosno katoličkih Južnih Slavena, manjak kritike politike tadašnjih vlasti i još više manjak alternativa uzrokovali su relativno loš rezultat onih slovenskih liberala koji su se priključili svedržavnoj unitarističkoj Demokratskoj stranci. Osvajaju naime tek tri mandata, dok SKS dobiva osam, a NSS dva poslanička mjesta.¹¹⁰ Pritom je indikativno da je SKS za razliku od demokratskih unitarista bio sklon pokrajinskoj samostalnosti, odnosno autonomiji slovenskih područja te je promovirao ideju distinkcije triju naroda i njihove jednakopravnosti, a to je značilo da Srbi ne mogu biti nadređeni Hrvatima i Slovencima. Time je SKS uspio dio slovenskih seljaka otrgnuti od SLS-a, no nakon izbora i ta se liberalna opcija priklonila politici vladajućih srpskih stranaka, stoga podjela slovenskih liberala nije prouzročila bitne pomake na državnoj razini.

Najveći rast mandata u usporedbi s posljednjim izborima u Austro-Ugarskoj Monarhiji zabilježen je u trećoj, socijaldemokratskoj grupaciji, unutar koje također dolazi do rascjepa. Revolucionarni se krug odcjepljuje, odriče pacifizma kao temeljne odrednice djelovanja te se priključuje svedržavnoj KPJ. Ukupno reformisti u JSDS-u i komunisti unutar KPJ na slovenskim područjima osvajaju 12 mandata.¹¹¹ JSDS pritom na području Štajerske (mariborski i celjski okrug) osvaja čak drugo mjesto, dok komunisti osvajaju treće mjesto u ljubljanskom okrugu. Obje su stranke očito točno detektirale da moraju zgrabiti iz najvećega bazena slovenskih glasača, a to je bio onaj slovenskih konzervativaca. No, dok su se reformisti iz JSDS-a usmjeravali izravno na slovensku političku konkurenciju, slovenski komunisti odlučuju se za radikalniji nastup prema Srbiji, a SLS kritiziraju tek implicitno preko paušalnih navoda o buržujskim strankama koje nisu u stanju braniti interese Slovenaca dok politički Beograd maršira prema velikosrpskom planu. Slovenski komunisti zapravo u to vrijeme, unatoč smjernicama KPJ iz Vukovara, preuzimaju dio predratnoga programa SLS-a koji se odnosio na zaštitu slovenskih nacionalnih interesa, a time bez izravnoga sukoba preuzimaju upravo dio konzervativnoga biračkog tijela.

¹¹⁰ Perovšek, *Liberalizam in vprašanje slovenstva*, 162.

¹¹¹ JSDS i komunisti na slovenskim su područjima osvojili po 6 mandata, no zbog greške pri brojenju u Mariboru jedan je mandat komunistima pripisan JSDS-u, tako da je ovaj osvojio 7 zastupničkih mjesta i time postao treća politička snaga među Slovencima (Deželak Barič, „Stranke marksističnoga idejno-političnoga tabora”, 91).

Novine

Domovina (Ljubljana), 1918, 1920.

Edinost (Trst), 1920.

Jugoslavija (Ljubljana), 1918-1920.

Jutro (Ljubljana), 1920.

Naprej (Ljubljana), 1918, 1920.

Rdeči prapor (Ljubljana), 1920.

Slovenec (Ljubljana), 1918-1920.

Slovenski narod (Ljubljana), 1918-1920.

Straža (Maribor), 1920.

Ujedinjenje (Ljubljana), 1920.

Večerni list (Ljubljana), 1920.

Literatura

Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika.* Zagreb: Globus, 1988.

Deželak Barič, Vida. „Stranke marksističnoga idejnopolitičnoga tabora na Slovenskem 1896-1941”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), br. 1: 84-111.

Engelsfeld, Neda. *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća.* Zagreb: Pravni fakultet, 2002.

Gabelica, Mislav. „Žrtve sukoba na Jelačićevom trgu 5. prosinca 1918.” *Časopis za suvremenu povijest* 37 (2005), br. 2: 467-477.

Gačić, Aleksandra. „Slovenci v Jugoslovanskem odboru in Londonski memorandum”. *Acta Histriae* 25 (2017), br. 4: 1051-1070.

Gašparič, Jure. „Parlamentarna razprava v prvi Jugoslaviji”. *Prispevki za novejšo zgodovino* 54 (2014), br. 2: 63-78.

Holcman, Borut. „Erbrechts Geschichte (Slowenien – Jugoslawien) nach 1918”. *Zbornik Pravne fakultete Univerze v Mariboru* 4 (2008), br. 1: 111-119.

Hribar, Ivan. *Moji spomini*, II. del. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.

Ivašković, Igor. „The Vidovdan Constitution and the Alternative Constitutional Strategies”. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 68 (2018), br. 3-4: 525-551.

Ivašković, Igor. „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova u Primorskoj pred Prvi svjetski rat”. *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 1: 193-217.

Ivašković, Igor. „Polemike o statusu Države i Kraljevine SHS”. *Pravni vjesnik* 36 (2020), br. 3-4: 269-288.

Jeglič, Anton. *Jegličev dnevnik*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015.

Koprivica-Oštrić, Stanislava. „Vukovarski kongres KPJ”. *Povijesni prilozi* 3 (1984), br. 3: 129-166.

Lipušček, Uroš. *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012.

Matković, Stjepan. *Premili Ivane: korespondencija Ivana Hribara s hrvatskom elitom*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Melik, Vasilij. „Izidi volitev v konstituanto leta 1920”. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1 (1962), br. 1: 3-61.

Meštrović, Ivan. *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb: Matica hrvatska, 1993.

Perović, Latinka. „Narodna radikalna stranka: utemeljenje ideologije socijalnog, nacionalnog i političkog jedinstva srpskog naroda”. U: *Proces Vojislavu Šešelju: Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*, uredila Sonja Biserko, 35-90. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2009.

Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva*. Ljubljana: Modrijan, 1996.

Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.

Prepeluh, Albin. *Pripombe k naši prevratni dobi*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1987.

Rahten, Andrej. „Zadnji slovenski avstrijakant: Prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča”. *Zgodovinski časopis* 53 (1999), br. 2: 195-208.

Rahten, Andrej. *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2002.

Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*. Celovec; Ljubljana; Beč: Mohorjeva založba, 2002.

Ribičič, Ciril. „Izvršilna oblast v stari Jugoslaviji”. *Zbornik znanstvenih razprav* 38 (2009), br. 1: 241-268.

Sirotković, Hodimir; Margetić, Lujo. *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

Šišić, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914-1919*. Zagreb: Matica hrvatska, 1920.

Šušteršič, Ivan. *Moj odgovor. Žlindra v državnem zboru*. Ljubljana: CO LIBRI, 1996.

Vovko, Andrej. „Politični profil La Yugoslavie, revije jugoslovanske politične emigracije v Švici 1917-1918”. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 13 (1973): 117-131.

Zečevič, Momčilo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917 – 1921: Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor: Založba Obzorja, 1977.

Igor Ivašković*

Slovenian Expectations and Political Splits from the *December 1 Act* to the Election for the Constituent Assembly

Summary

The paper investigates the objectives and strategies of Slovenian political groups during the period spanning from the *December 1 Act* of 1918 to the elections for the Constituent Assembly in November 1920. Despite shared external political goals among the Slovenian parties and their common ambition to participate in government on the domestic front, this period witnessed numerous internal divisions. Within the Slovenian National Party (Slovenska ljudska stranka – SLS), a rift emerged between critics of Greater Serbian policies and opportunists aiming for a post-election coalition with Serbian radicals (Narodna radikalna stranka). Despite the ambition of both preserving the status of the strongest Slovenian political option and using the coalition potential for government participation, which offered a better perspective for achieving foreign policy objectives, the party successfully preserved its organizational integrity. Simultaneously, the Slovenian liberals, who welcomed the Kingdom of SCS with enthusiasm unlike the majority of conservatives, experienced fragmentation into several parties. This was fuelled by the expectation that Slovenian inclusion in the South Slavic state would create more manoeuvring room in Slovenian territory for Yugoslav unitary political forces. Consequently, some liberals sought to capture the marginal segments of the electorate traditionally aligned with the conservatives. The average Slovenian voter, however, showed a reluctance towards unitarism, and the best electoral result was achieved by the liberal faction emphasizing Slovenian autonomy during the pre-election period. The social democratic pole achieved a relatively good result, even as it experienced internal division. Reformists directed their criticism at their Slovenian political competitors, while communists adopted a more radical approach towards Serbia. They criticized the SLS only implicitly and even absorbed segments of its pre-war program, penetrating its electorate without major direct conflict.

Keywords: Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, Slovenes, Slovenian National Party, Yugoslav Democratic Party, Yugoslav Social Democratic Party, communists

* Igor Ivašković, Faculty of Economics, University of Ljubljana, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija, E-mail: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si